ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ БОХТАР БА НОМИ НОСИРИ ХУСРАВ

ТДУ: 338.24(575.3)
ТКБ - 65.059 (2Тоҷик)
З- 88

Бо ҳуқуқи дастнавис

ЗУВАЙДУЛЛОЕВА ГАНҶИНА ХОЛМУРОДОВНА

ТАКМИЛИ МЕХАНИЗМҲОИ ИДОРАКУНИИ ХАВФУ ХАТАРҲОИ САРМОЯГУЗОРӢ ДАР КОРХОНАҲОИ САНОАТӢ

(дар мисоли корхонаҳои саноатии вилояти Хатлони Ҷумҳурии Тоҷикистон)

Ихтисоси: 08.00.05 - Иқтисодиёт ва идоракунии хоҷагии халқ (иқтисодиёти саноат)

АВТОРЕФЕРАТИ

диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои иқтисодӣ

Душанбе - 2021

Диссертатсия дар кафедраи менеҷменти Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав иҷро гарди-дааст.

Роҳбари илмӣ: **Хушвахтзода Қобилҷон Хушвахт,** доктори илмҳои иқтисодӣ, ректори Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Муқарризони расмӣ: **Комилов Сироҷиддин Ҷалолиддинови** доктори илмҳои иқтисодӣ, профессори кафедраи назарияи иқтисодӣ ва иқтисодиёти ҷаҳони Донишгоҳи (Славянии) Россия ва Тоҷикистон

Сафоев Абдумаҷид Каримович, номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсент, декани факултети молия ва қарзи Донишкадаи сайёҳӣ, соҳибкорӣ ва хизмат

Муассисаи пешбар: **Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон**

Ҳимояи диссертатсия «13» ноябри соли 2021 соати 09.00 дар ҷаласаи Шӯрои диссертатсионии 6D.КОА-004 назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон дар суроғаи зерин доир мегардад: 734025, ш. Душанбе, кӯчаи Буни Ҳисорак, Шаҳраки донишҷӯён, биноилимии факултетҳои иқтисодӣ.

Бо матни диссертатсия ва автореферат дар китобхонаи илмӣ ва сомонаи расмии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон https://www.tnu.tj шинос шудан мумкин аст.

Автореферат «___» _________соли 2021 фиристода шуд.

Котиби илмии
Шӯрои диссертатсионӣ
н.и.и., дотсент **Саидмуродова М.А.**

МУҚАДДИМА

Мубрамӣ ва зарурати баргузории таҳқиқот. Саноатикунонии босуръати кишвар ҳамчун ҳадафи чоруми миллӣ бо мақсади ҳалли масъалаҳои иқтисодиву иҷтимоӣ ва таъсиси ҷойҳои корӣ эълон гардид. Вобаста ба ҳамин Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Паёми соли 2018 қайд намуд, ки то соли 2030 ҳиссаи соҳаи саноат дар маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ ба 22 фоиз расонида шавад. Барои расидан ба ин мақсад бояд амалишавии барномаҳои соҳавии қабулгардида ва лоиҳаҳои сармоягузорӣ тахти назорати қатъӣ қарор дода, самаранокӣ ва сифати онҳо таъмин карда шавад[1]. Ҳалли ин масъаларо дар тақвият додани фаъолияти сармоягузории корхонаҳои саноатӣ, бо дарназардошти идоракунии хавфу хатарҳои он дидан мумкин аст. Чунки сатҳи рушди саноат инъикоси камолоти низоми иҷтимоию иқтисодии кишвар мебошад. Аз нигоҳи иқтисодӣ, кишваре, ки соҳаи рушдёфтаи саноатӣ надорад ё сатҳи пасти тараққиёти саноатӣ аст, истеъмолкунандаи ашёи хоми бештари кишварҳои саноатӣ мебошад. Аз нуктаи назари иҷтимоӣ бошад, ин кишвар бо бартарии камбизоатӣ ва сатҳи пасти рушди сармояи инсонӣ, ақибмондагии бисёр бахшҳои соҳаи иҷтимоӣ: маориф, тандурустӣ, фарҳанг ва ғайра бо сабаби камчинии буҷет мебошад.

Дар иртибот ба ҳамин бо мақсади мӯътадил гардонидани вазъи иҷтимоию иқтисодии корхонаҳои саноатӣ, мустақилияти молиявии онҳо, баланд бардоштани самаранокии фаъолият ва ниҳоят зиёд кардани фоида ё дар ҳолати бадтарин, пешгирӣ кардани талафот ва муфлисшавӣ, корхонаҳо барои ҷалби сармоягузорӣ диққати бештар медиҳанд. Ин, албатта, яке аз омилҳои ба эътидол овардани гардиши сармоягузорӣ, таъмини он бо захираҳои зарурӣ, таҳкими вазъи молиявии корхонаҳо дар шароити номуайянӣ ва хавфи сармоягузорӣ мебошад.

Ҳамзамон қайд кардан зарур аст, ки муайян кардани системаи нишондиҳандаҳои баҳодиҳии хавфҳо ҳангоми ҷалби сармоягузории корхонаҳои санатӣ, омилҳои ба он таъсиркунанда, таҳияи тавсияҳои амалӣ оид ба кам кардани хатарҳо, пешниҳод намудани роҳу усулҳои камкунӣ ва идоракунии хатарҳои сармоягузорӣ муҳим мебошад. Фаъолияти сармоягузорӣ дар шароити хавф ва номуайянӣ қарор дошта дар он муносибати илмӣ бо қарорҳои идоракунӣ, усулҳо ва воситаҳои лозимаро талаб мекунад.

Илова бар ин аз сабаби кам будани таваҷҷуҳ ба масъалаҳои идоракунии хавфу хатарҳои сармоягузорӣ дар корхонаҳои саноатӣ ва идоракунии корхонаҳо дар қабули қарорҳои сармоягузорӣ муҳимияти дигари масъала мебошад.

Таҷриба дар рушди муносибатҳои бозорӣ нишон дод, ки сармоягузорӣ манбаи муҳимтарини рушди иқтисодӣ, заминаи молиявии пешрафт барои корхонаҳои саноатӣ мебошад. Равиши объективӣ ба сармоягузорӣ зарурати истифодаи механизмҳои аз ҷиҳати илмӣ асосноки идоракунии ба назар

[1] Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 26.12.2018 [Пойгоҳи электронӣ] www.prezident.tj

гирифтани хавфҳои ҷорӣ, таҳлили самаранокии чораҳои андешидашуда ва қабули қарорҳои оптималӣ ҳангоми татбиқи лоиҳаҳои сармоягузориро талаб мекунад.

Сарфи назар аз таҷрибаи назарраси ватанӣ ва хусусан хориҷӣ дар соҳаи идоракунии хавфҳои лоиҳаҳои сармоягузорӣ, айни замон системаи идоракунии илмии хатарҳои лоиҳаҳо вуҷуд надорад. Илова бар ин, динамикаи афзояндаи равандҳои иқтисодӣ зарурати таҳия ва татбиқи механизмҳои нави самарабахши идоракунии хавфҳоро дар корхонаҳои саноатӣ талаб менамояд. Аз ин рӯ, асоснокии назариявии равишҳои методологӣ, таҳияи тавсияҳои илмию амалӣ оид ба идоракунии хавфҳои сармоягузорӣ барои корхонаҳои саноатӣ таҳқиқоти муҳим мебошанд.

Дараҷаи азхудшудаи масъалаи илмӣ. Масъалаҳои илмии сармоягузорӣ, қабули қарорҳои сармоягузорӣ, хавфу хатарҳои сармоягузорӣ дар таҳқиқоти зиёди олимони хориҷӣ: Амелин Д. М., Брю С.Л., Ван Хорн Дж.К., Макконелл К.Р., Милль Дж. С., Маркс К., Розенберг Джерри М., Смит А., Энгельс Ф., ва олимони рус аз қабилӣ Абалкин Л.И., Афанасьев В. В., Белоусова Л.В., Булов В.Г., Борисова Д., Вяткин В.Н., Вяткин И.В., Гатаулин А.М., Дубров А. М., Дудова И. Л., Каплан А.В., Каплан В.Е., Кангро М. В., Кричевский Н.А., Лукашов А.В., Лагоша Б. А., Касаев Б.С., Михаилом Р., Мащенко М.В., Овечкина Е.В., Поляков Л.А., Рыхтикова Н.А., Соколов С. Силакова В.В., Хачатурян А.А., Хрусталев Е. Ю., Шкодинский С.В. ва дигарон баррасӣ ва омӯхта шудааст.

Дар адабиёти иқтисодии ватанӣ масъалаи сармоягузорӣ ва муайян намудани самарнокии онҳо, масъалаҳои хавфу хатарҳои сармоягузорӣ дар чаҳорчӯби хавфу хатарҳои иқтисодӣ дар корҳои олимон: Абдуалимов Б., Абдуллоев А.Х., Бақоев Ш.С., Ғаниев Т.Б., Давлатзода Қ.Қ., Исайнов Х.Р., Комилов С.Ҷ., Қаюмов Н.Қ., Қодирзода Д.Б., Мирсаидов А.Б., Низомова Т.Д., Назарова Н.С.,Нуриллоев Х.Р., Одинаев Х.А., Ризоев С., Раҳимов З.А., Султонов З.С., Сатторов Ё.А., Саидмуродов М., Сафаров М., Саидмуродов (Баротзода) Ш.М., Тағоев Ҷ. Х., Файзуллоев М.Қ., Ҷӯраев Ш.Х., ва дигарон то андозае таҳқиқ ва омӯхта шудаанд. Қисмати бештари таҳқиқоти муаллифони ватанӣ ба масъалаи самаранокии сармоягузорӣ, аз он ҷумла бахши санотӣ, тадбирҳои эҳтиётӣ, механизмҳои ҷалби сармоягузориҳои хориҷӣ дар соҳаҳои иқтисодиёти ҷумҳурӣ, масъалаҳои умумии методикаи муосири арзёбии лоиҳаҳои сармоягузорӣ ва хавфу хатарҳо равона карда шудааст. Аммо то ҳол масъалаҳои хавфу хатарҳои сармоягузорӣ дар корхонаҳои санаотӣ камомӯхташуда боқӣ мемонанд.

Дар адабиёти иқтисодӣ як қатор усулҳои таҳлили хавфу хатарҳои сармоягузориро мушоҳида намудан мумкин аст. Барои ба даст овардани натиҷаҳои дуруст дар раванди истифодаи ин усулҳо доштани иттилооти кофӣ ва эътимод зарур мебошад. Аммо таъмини иттилооти таҳлил ва идоракунии хавфу хатарҳо дар корхонаҳои саноатӣ ба таври пурра омӯхта нашудааст. Аз ин лиҳоз, хусусияти иттилооте, ки барои таҳлили хавфу хатарҳои сармоягузорӣ дар соҳаи саноат истифода шудааст, хусусиятҳои хоси худро

дошта, инчунин арзёбии индикаторҳои эҳтимолӣ ва алоқамандии онҳоро низ талаб мекунад. Илова бар ин, ҳаҷми зиёди захираҳои иттилооти зарурӣ имконият медиҳад, дар бораи моҳияти имконпазири нишондиҳандаҳо баёни андеша намоем. Дар раванди таҳқиқот ва арзёбии сатҳи хавфу хатарҳои корхонаҳои саноатӣ як қатор проблемаҳо пайдо мешаванд. Масалан, норасоии иттилоотии воқеӣ имкон намедиҳад эҳтимолияти талафоти даромад аз сармоягузорӣ, ки дар натиҷа ба сифати қабули қарорҳои сармоягузорӣ таъсир мерасонад, дуруст ва дақиқ муайян карда шавад. Ҳамин тариқ, мушкилоти ҷамъоварӣ ва коркарди захираҳои иттилоотӣ, истифодаи усули комплексӣ барои такмил додани усулҳои таҳлил ва роҳҳои паст намудани хавфу хатарҳои сармоягузорӣ дар корхонаҳои саноатӣ муҳим буда, омӯзиши иловагиро талаб менамояд.

Заминаҳои назариявию методологии таҳқиқот консепсияҳо, назарияҳо ва гипотезаҳои таҳиянамудаи классикони соҳаи иқтисодиёт, олимони муосири ватанӣ ва хориҷӣ дар соҳаи сармоягузорӣ ва хавфу хатарҳои сармоягузорӣ, инчунин санадҳои қонунгузории танзимкунандаи фаъолияти сармоягузорӣ ва тадбирҳои пешгирикунанда дар фаъолияти корхонаҳои саноатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун асос истифода гардидаанд.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Ҳадафи таҳқиқот - муайян намудани асосҳои назариявӣ ва пешниҳоди роҳу усулҳои идоракунии хавфу хатарҳои сармоягузорӣ дар корхонаҳои саноатӣ мебошад.

Масъалаҳои таҳқиқот. Барои расидан ба ҳадафи дар диссертатсия нишондодашуда, ҳаллу фасли вазифаҳои зерин гузошта шудааст:

- омӯзиш ва дақиқсозии асосҳои назариявии идоракунии хавфу хатарҳои сармоягузорӣ дар корхонаҳои санаотӣ;
- муайян кардани таснифоти хавфу хатарҳо сармоягузорӣ, принсипҳои идоракунии он дар корхонаҳои саноатӣ ва таҳқиқи таҷрибаи мамлакатҳои хориҷи оиди идоракунии хавфу хатарҳои сармоягузорӣ дар корхонаҳои саноатӣ;
- арзёбии вазъи муосири сармоягузории корхонаҳои саноатӣ ва хавфу хатарҳои он;
- муайян кардани сарчашмаҳои лоиҳаҳои сармоягузорӣ дар корхона-ҳои саноатии вилояти Хатлон;
- пешгӯи намудани хавфу хатарҳои сармоягузорӣ дар корхонаҳои саноатии вилояти Хатлон;
- коркарди тавсияҳои методӣ ва амалӣ оид ба асосноккунии прин-сипи сохтори низоми комплаенс-менеҷмент дар корхонаҳои санаотии ви-лояти Хатлон.

Объекти таҳқиқот идоракунии хавфу хатари сармоягузорӣ дар корхонаҳои саноатии вилояти Хатлон мебошад.

Мавзӯи таҳқиқот ҷанбаҳои методологии идоракунии хатарҳои сар-моягузорӣ дар корхонаҳои саноатии вилояти Хатлон бо назардошти хусу-сиятҳои онҳо мебошад.

Усулҳои таҳқиқот. Барои ҳалли вазифаҳои таҳқиқот аз усулҳои илмӣ, ба монанди усули индуксия, усули оморӣ, усулҳои таҳлили омилҳо ва ғайраҳо мавриди истифода қарор гирифтанд.

Соҳаи таҳқиқот. Мавзӯи диссертатсия ба бандҳои зерини шиносно-маи феҳристи ихтисосҳои КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикис-тон аз рӯйи ихтисоси 08.00.05 - Иқтисод ва идоракунии хоҷагии халқ: менеҷмент мувофиқат мекунанд: 1.1.16. Арзёбӣ ва суғуртаи тавакалҳои субъектҳои хоҷагидорӣ; 1.1.18. Афзорҳо ва методҳои менеҷменти корхонаҳои саноатӣ, соҳаҳо ва муҷтамаъҳо; Менеҷмент 10.9 ташкилот ҳамчун объекти идоракунӣ. Асосҳои назариявӣ-методии идоракунии ташкилот. Таркиби функсионалии идоракунӣ. Сохтори идоракунии ташкилот. Ҷанбаҳои дарозмӯҳлат миёнамӯҳлат ва кӯтоҳмуҳлати идоракунии ташкилот, идоракунии ҷорӣ. Идоракунии ташкилот аз рӯии давраҳои ҳаётии он; 10.11. Ҷараёни идоракунии ташкилот зерсистемаҳо ва функсияҳои алоҳидаи он. Ҳадафмуаяйнкунӣ ва банақшагири дар идоракунии ташкилот. Назорат мониторинги бенҷмаркинг. Механизмҳо ва методҳои қабул ва амалисозии қарорҳои идоракунӣ лоиҳаҳо. Идоракунии донишҳо. Менеҷменти таввакал. Идоракунии истеҳсолот. Системаҳои муосири истеҳсолӣ.

Марҳилаҳои таҳқиқот. Давраи иҷрои кори диссертатсионӣ солҳои 2017-2021-ро дар бар мегирад.

Пойгоҳи асосии иттилоотӣ ва озмоишии таҳқиқот. Диссертатсия дар кафедраи менеҷменти Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав иҷро гардидааст.

Эътимоднокии натиҷаҳои диссертатсионӣ бо гузаронидани таҷрибаҳо, дақиқии маълумот, кифоягии ҳаҷми маводи таҳқиқотӣ, коркарди омории натиҷаҳои таҳқиқот ва интишорот тасдиқ мегардад. Хулоса ва тавсияҳо дар асоси таҳлили илмии натиҷаҳои таҳқиқоти назариявӣ ва таҷрибавӣ манзур карда шудаанд

Навигариҳои илмии таҳқиқот асосноккунӣ ва рушди ҳолатҳои идоракунӣ ва таҳияи тавсияҳои амалӣ барои муайян ва идоракунии хавфу хатарҳои сармоягузорӣ дар корхонаҳои саноатӣ мебошад.

Натиҷаҳои назаррасе, ки навоварии диссертатсияро ташкил медиҳанд, инҳо мебошанд:

- муҳтавои хавфу хатар ба тағйироти мақсадноки низоми иҷтимоӣ-иқтисодии корхонаҳо дар доираи манфиатҳои миллӣ равонашуда муайян карда шудаанд. Таърифи «хавфу хатар ин омили доимӣ, ба таври стохастикӣ таъсиркунандаи муҳити беруна ва ё дохилии корхонаи саноатӣ, ки ба пастравии арзиши онҳо равона гардидааст" пешниҳод карда шудааст;

- таснифоти хавфу хатарҳои сармоягузорӣ ва мавқеи он дар идоракунии корхонаҳои саноатӣ таҳқиқ карда шуда, принсипҳои асосии идоракунии хавфҳои корхонаҳои саноатӣ ошкор карда шуданд. Дар асоси омӯзиши таҷрибаи мамлакатҳои хориҷӣ оид ба идоракунии хавфу хатар дар корхонаҳои саноатӣ ва дар амал татбиқ намудани таҷрибаи ИМА ҳангоми идоракунии

хавфу хатарҳои сармоягузорӣ дар корхонаҳои саноатии вилояти Хатлон асоснок карда шуд;

- вазъи муосири сармоягузории корхонаҳои саноатӣ ва хавфу хатарҳои он дар асоси таҳлили нишондиҳандаҳои рушди соҳа арзёбӣ карда шуда, омилҳои хавфи корхонаҳои саноатӣ ошкор карда шуда, чораҳо барои кам кардани хавфҳо бо усулҳои худсуғуртакунии хавфҳо, ташкили диверсификатсияи маҳсулот, амалисозии банақшагирии алтернативӣ пешниҳод карда шуд;

- сарчашмаҳои асосии татбиқи лоиҳаҳои сармоягузорӣ дар корхонаҳои саноатии вилояти Хатлон аз ҳисоби сармоягузории хориҷӣ, буҷети ҷумҳуриявӣ, маблағҳои худӣ ва қарзҳои бонкӣ муайян карда шуда, гурӯҳбандии лоиҳаҳои сармоягузорӣ дар вилояти Хатлон асоснок карда шудаанд;

- бо истифода аз моделҳои қатори вақтӣ ва моделҳои авторегрессионӣ дурнамои ҳаҷми истеҳсол, фурӯш ва сатҳи хавфи молиявии ҶДММ “Хуаксин Ғаюр Семент” ноҳияи Ёвон ва ҶДММ “Зироатшоҳ”-и ноҳияи Фархори вилояти Хатлон то соли 2025 коркард ва пешгӯи карда шуд;

- механизм ва принсипҳои идоракунии сармоягузории корхонаҳои саноатӣ ба сифати сохтани низоми комплаенс-менеҷменти истеҳсолӣ дар корхонаҳои саноатии вилояти Хатлон дар шаклҳои кӯтоҳмуддат ва дарозмуддати идоракунӣ пешниҳод карда шуд.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқоти диссертатсионӣ аз он иборат аст, ки муқаррароти асосии илмию амалӣ ва хулосаҳои назариявии хавфу хатар ва хавфҳои сармоягузорӣ назаррас буда, метавон барои такмил додани механизми идоракунӣ ва паст намудани хавфу хатарҳои сармоягузорӣ дар корхонаҳои саноатӣ истифода шавад.

Низом ва усулҳои алоҳида барои муайян ва паст намудани хавфу хатарҳои сармоягузории дар диссертатсия мавҷудбуда, метавонанд барои ташаккули лоиҳаҳои сармогузорӣ дар таҳқиқоти раванди таълимии факултетҳои иқтисодии мактабҳои олии мамлакат зимни омӯзиши курсҳои «Идоракунии лоиҳаҳои сармоягузорӣ», «Менеҷмент», «Сармоягузориҳо» ва монанди инҳо мавриди истифода қарор бигиранд.

Нуқтаҳои ҳимояшавандаи диссертатсия:

- асосҳои назариявии идоракунии хавфу хатарҳои сармоягузорӣ дар корхонаҳои саноатӣ мавриди омӯзиш қарор гирифта, таърифи хавфу хатар дар корхонаҳои саноатӣ пешниҳод карда шудааст**;**

- таснифоти хавфу хатарҳои сармоягузорӣ таҳқиқ карда шуда, принсипҳои идоракунии он дар корхонаҳои саноатӣ ошкор карда шуданд;

- вазъи муосири сармоягузории корхонаҳои саноатӣ ва хавфу хатарҳои он арзёбӣ карда шуданд;

- сарчашмаҳои асосии татбиқи лоиҳаҳои сармоягузорӣ дар корхонаҳои саноатии вилояти Хатлон муайян карда шуданд;

- хавфу хатарҳои сармоягузорӣ дар корхонаҳои саноатии вилояти Хатлон пешгӯи карда шуданд

- коркарди тавсияҳои методӣ ва амалӣ оид ба асосноккунии принсипи сохтори низоми комплаенс-менеҷмент дар корхонаҳои саноатии вилояти Хатлон пешниҳод карда шуданд.

Саҳми шахсии довталаб. Ҳамаи давраҳо ҷиҳати иҷрои нақшаи кории илмӣ: аз он ҷумла интихоб ва таҳияи мавзӯъ, асосноккунӣ ва мубрамияти он, мақсади гузошташуда ва нақшаи кории иҷрои вазифаҳои он бо иштироки бевоситаи муаллиф гузаронида шудааст.

Таъйиди диссертатсия ва иттилоот оид ба истифодаи натиҷаҳои он. Натиҷаи маводи таҳқиқот дар семинарҳои илмӣ-амалии кафедраҳои «Баҳисобгирии муҳосибӣ», «Менеҷмент», «Андоз ва андозбанди»-ӣ Муассисаи давлатии таълимии Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав пешниҳод ва мавриди баррасӣ қарор дода шудаанд. Натиҷаҳои таҳқиқот дар конференсияи илмию-амалии ҷумҳуриявии Донишкадаи энергетикии Тоҷикистон (соли 2017), Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав (соли 2017), дар конфронси илмӣ-амалии байналмилалӣ «Об барои рушди устувор» соли 2018-2028, Донишкадаи энергетикии Тоҷикистон (майи соли 2018), мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. Як қатор тавсияҳои амалии муаллиф доир ба методи таҳлил ва паст намудани сатҳи хавфу хатарҳои сармоягузорӣ дар фаъолияти бисёр корхонаҳои саноатии вилояти Хатлон татбиқи худро дар амал пайдо намудаанд. Аз ин хусус маълумотнома дар бораи амалӣ намудани натиҷаҳои илмӣ, ки ба диссертатсия замима гардидааст, гувоҳӣ медиҳад.

Интишори натиҷаҳои диссертатсия. Аз рӯйи натиҷаҳои таҳқиқот 7 мақолаи илмӣ дар ҳаҷми 4.4 ҷ.ч, аз ҷумла, 7 мақолаи он дар нашрияҳои аз тарафи Комиссияи олии аттестасионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тавсиягардида ба нашр расидааст.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Мундариҷаи асосии диссертатсия аз 177 саҳифаи чопи компютерӣ, сарсухан, се боб, хулоса иборат буда ва дар он 29 ҷадвал, 11 расм, 5 диаграмма ҷой дода шудааст.

Мундариҷаи бобҳо ва зербобҳои таҳқиқот

Дар «**Муқаддима**» муҳиммияти мавзӯи таҳқиқоти диссертатсионӣ ва замонавӣ будани он асоснок карда, мақсад ва вазифаҳои таҳқиқот, предмет ва объекти он муайян гардида, нуктаҳои ннавоварии илмӣ, санҷишу тасдиқ апробатсияи кор ва аҳамияти амалии натиҷаҳои бадастомада тавзеҳ шудааст.

Боби якуми диссертатсия **«Асосҳои назариявӣ идоракунии хавфу хатарҳои сармоягузорӣ дар корхонаҳои саноатӣ»** ном дошта, дар он ҷанбаҳои назариявии идоракунии хавфу хатарҳои сармоягузорӣ дар корхонаҳои саноатӣ, таснифот, принсип ва методҳои хавфу хатарҳои сармоягузорӣ корхонаҳои саноатӣ, таҷрибаи мамлакатҳои хориҷи оиди идоракунии хавфу хатарҳои сармоягузорӣ дар корхонаҳои саноатӣ мавриди таҳқиқ қарор ёфтааст.

Боби дуюми диссертатсия **«Вазъи имрӯзаи идоракунии хавфу хатарҳои сармоягузорӣ дар корхонаҳои саноатии вилояти Хатлони Ҷумҳурии Тоҷикистон»**, номгузори карда шуда, дар он масъалаҳои вазъи имрӯзаи соҳаи

саноат ва корхонаҳои саноатии вилояти Хатлони Ҷумҳурии Тоҷикистон оварда шуда, таҳлили хавфу хатарҳо ва самаранокии сармоягузорӣ дар корхонаҳои саноатӣ гузаронида шуда, сарчашмаҳои татбиқи лоиҳаҳои сармоягузорӣ ва хавфу хатарҳои он дар корхонаҳои саноатии вилояти Хатлон муайян гардидааст.

Дар боби сеюми диссертатсия **«Такмили механизмҳои идоракунӣ хавфу хатарҳои сармоягузорӣ дар корхонаҳои саноатӣ»**, механизмҳои идоракунии хавфу хатарҳои лоиҳаҳои сармоягузорӣ дар вилояти Хатлон таҳия гардида, асосноккунии механизмҳои идоракунии хавфу хатарҳои сармоягузорӣ дар корхонаҳои саноатӣ коркард ва пешниҳод карда шудааст.

Дар хулоса ва пешниҳодҳо натиҷаҳои асосии таҳқиқоти диссертат-сионӣ ҷамъбаст гардидаанд.

МАЗМУНИ АСОСИИ ДИССЕРТАТСИЯ

Идоракунии хавфу хатар дар корхонаҳои саноатӣ хусусияти ба худ хос дорад, зеро корхонаҳои мазкур ҳаракатдиҳандаи асосии иқтисодиёт маҳсуб гардида, на танҳо масъулияти иқтисодӣ, балки иҷтимоиро низ бар душ доранд. Аммо дар соҳаи назарияи идоракунии хавфу хатарҳои сармоягузории корхонаҳои саноатӣ бошад вазъияте ба амал омадааст, ки ба низомдарорӣ ва омӯзиши амиқи донишҳои ғуншуда бе аниқкунии асосҳои консептуалии назарияи идоракунии хавф ва тавсифи мундариҷаи мазмуни он дар мувофиқат бо моҳияти аслии ҳодисаҳои дар идоракунии хавфҳо инъикосёбанда ниҳоят мушкил мебошад. Аз ин рӯ коркарди самтҳои асоснокшудаи назарияи рушд омӯзиши мавқеъ ва нақши хавфро дар раванди сармоягузории корхонаҳои санаотӣ тақозо менамояд.

Дар диссертатсия қайд гардидааст, ки барои тавсифи нисбатан пурраи мафҳуми «хавф» ошкор сохтани мазмуни мафҳуми «вазъияти хавф» ба мақсад мувофиқ мебошад, зеро он бо мундариҷаи мафҳуми «хавф» алоқамандии бевосита дорад. Мафҳуми «вазъияти хавф»-ро ҳамчун маҷмӯи шароит ва ҳолатҳои гуногуне, ки вазъияти муайянро барои ин ё он намуди фаъолият ба вуҷуд меорад, муайян кардан мумкин аст. Худи вазъият метавонад барои татбиқ гардидани амал мусоидат намояд ва ё монеъ гардад.

Ба ақидаи диссертант вазъияти хавф аз ҳолати номуайянӣ сифатан фарқ дорад. Вазъияти номуайянӣ бо он тавсиф меёбад, ки эҳтимолияти оғози натиҷаҳои қарор ва ё ҳодиса асосан муқаррарнашаванда мебошад.

Дар асоси таҳлили муқоисавии назарияҳо диссертант муайян наму-дааст, ки вазъияти хавфро ҳамчун як навъ шакли ҳолати номуайянӣ тавсиф намуда, дар рафти он бавуҷудоии ҳодиса эътимоднок буда, онро муайян кардан мумкин аст.

Дар диссертатсия назарияҳои гуногуни олимони хориҷию ватанӣ оид ба хавфу хатарҳои сармоягузорӣ дар корхонаҳои саноатӣ ва моҳияти хатарҳои сармоягузорӣ омӯхта шуда ва унсурҳои асосии хавҳо таҳлил карда шудаанд (ҷадв. 1).

Ҷадвали 1. - Таҳаввулоти назарияи хавфу хатарҳои сармоягузорӣ дар корхонаҳои саноатӣ

НАЗАРИЯИ МАКТУБҲОИ ИҚТИСОДӢ ОИД БА ХАВФУ ХАТАР		
Мактаби илмӣ	Намоянда ҳои мактаб	Андеша
Назарияи классикии	Мил ва Сениор	Хавфу хатарро ҳамчун талафи интизорӣ, ки дар натиҷаи қабули ин ва ё он қарор ба амал меояд, шарҳ доданд
Назарияи неоклассикӣ	Найт, Маршал ва Пигу	Дар шароити номуайянӣ фаъолият дорад ва фоидааш бузургии ногаҳонии тағйирёбанда аст, бояд ба ду критерия (маҳак) такя кунанд: ҳаҷми фоидаи интизорӣ ва миқдори имконпазири камузиёдшавии он.
НАЗАРИЯИ ОЛИМОНИ РУС		
Каплан А.В., Каплан В.Е., Мащенко М.В., Овечкина Е.В.	2008	Дар шароити имрӯза дар соҳаи назарияи идоракунии хавфу хатарҳои сармоягузории корхонаҳои саноатӣ вазъияте ба амал омадааст, ки ба низомдарорӣ ва омӯзиши амиқи донишҳои ғуншуда бе аниқкунии асосҳои консептуалии назарияи идоракунии хавф ва тавсифи мундариҷаи мазмуни он дар мувофиқат бо моҳияти аслии ҳодисаҳои дар идоракунии хавфҳо инъикосёбанда ниҳоят мушкил мебошад
Лукашов А.В	2005	Идоракунии хавфҳо ҳамчун низоми зиёдгардонии арзиши саҳмияҳои корхона арзёбӣ мегардад. Низоми идоракунии хавфҳо ба сифати абзори оптимизатсияи равандҳои тиҷоратӣ дида баромада намешавад
Белоусова Л.В	2013	Қайд менамоянд, ки дар байни самтҳои идоракунии хавфҳо, илова ба усулҳои маъмурӣ (масалан, дар соҳаи танзими техникӣ) давлат ба субъектҳои ба фаъолияти иқтисодӣ машғулбуда, дар интихоби сиёсати идоракунӣ, аз ҷумла идораи хавфҳо мустақилиятро пешниҳод менамоянд
НАЗАРЯИ ОЛИМОНИ ВАТАНӢ		
Мирсаидов А.Б. Саидмуродов Ш.М.	2014	Хавфи сармоягузорӣ – ин эҳтимолияти пайдоиши ғайричашмдошти талафоти молиявӣ дар ҳолати номуайянии шароити сармоягузорӣ мебошад
Ғаниев Т.Б.	2014	Пайдоиши хатарҳои бухронӣ дар ин ё он мамлакат, минтақа, гурӯҳ ва ё корхонаҳои алоҳида вобаста аз ҳолатҳои ногувори молиявию пулӣ, иҷтимоиву иқтисодӣ ва рафтору нобовариҳои роҳбарони зинаҳои гуногун дар ин ҳолатҳо дар равони одамони алоҳида тарси ичтимоӣ-иқтисодӣ ва сиёсиро ба вуҷуд меоранд
Одинаев Х.А	2013	Системаи ҳамгирошудаи идоракунии хавфҳо, ки раванди муназзами муайянкунӣ, баҳодиҳӣ ва идоракунии хавфҳоро дар тамоми соҳаҳои фаъолият пешбинӣ мекунад, на танҳо дар ҷараёни идоракунии мустақими корхонаҳои энергетикӣ нақши муҳимро мебозад, балки яке аз воситаҳои зарурӣ барои рушд ва афзоиши сармоягузорӣ ва иҷрои нақшаҳо ва вазифаҳои стратегии он мебошад.
НАЗАРИЯИ ДИССЕРТАНТ		
Хавфу хатар ин омили доимӣ, ба таври даврӣ ва стохастикӣ таъсиркунандаи муҳити беруна ва ё дохилии корхонаи саноатӣ мебошад, ки ба пастравии арзиши онҳо равона гардидааст.		

Манбаъ: таҳияи муаллиф

Диссертант қайд намудааст, ки корхонаҳои саноатӣ дар фаъолияти худ бо намудҳои гуногуни хавф дучор меоянд, ки онҳо аз якдигар бо мавқеъ ва лаҳзаи ба вуқӯъ омадан, инчунин маҷмӯи омилҳои дохилӣ ва берунии ба онҳо таъсиррасон фарқ мекунанд ва онҳоро ба таври зерин тасниф кардан мумкин аст:

- хавфҳои қарзӣ, ки бо имконияти аз тарафи дебиторҳо барнагардонидани воситаҳои қарзӣ алоқаманд аст;

- хавфҳои бозор, ки аз рӯи имконияти тағйироти шароити умумии бозор: фоизҳои гузошташуда ва нарх муайян карда мешаванд;

- хавфҳои сармоягузорӣ - имконияти нагирифтани боздеҳи сармоя, талафи сармояи гузошташуда;

- хавфҳои барҳамхӯрӣ - имконпазирии пастшавии арзиши пасандозҳо ва ҳамчунин барҳамхӯрии бозории онҳо;

- хавфҳои лоиҳавӣ - хавфи хатоҳо ва нобарорӣ дар лоиҳаҳои корхона;

- хавфҳои корӣ, ки бо имконпазирии вайроншавии уҳдадориҳои корӣ, қонунгузории умумӣ ва андоз, қонунгузории экологӣ ва хавфҳое, ки ба ном ва обрӯи корхона иснод меоваранд, алоқаманданд.

- хавфҳои эътиборӣ хавфест, ки ба туфайли тағйирёбии муносибати бозор ва нуқтаи назари ҷомеа нисбат ба корхона ба вуҷуд омада, боиси талафоти арзиши корхона ва пасандозҳои он, натиҷаҳои фаъолияти он ва ҳамчунин қобилияти иҷро карда натавонистани уҳдадориҳои худ дар назди корхонаҳо ва мизоҷон, саҳомон ва умуман ҷомеа, яъне беэътибории он мегардад.

- хавфҳои фалокатӣ, ки ба сар задани фалокатҳои ҷиддии хусусияти табиӣ ва техногенидошта (фалокат, садама, сӯхтор, обхезӣ, зериобмонӣ, фавворазанӣ ва ғайра) вобастаанд.

Диссертант муайян намудааст, ки айни ҳол ба андозаи бештар корхонаҳои саноатии вилояти Хатлон ба хавфҳои қарзӣ ва бозорӣ алоқаманд мебошанд, вале дар шароитҳо ва раванди ҳодисаҳои муайян, ки ба туфайли сабабу натиҷа боиси хавфҳои саноатӣ мегарданд, метавонанд ба натиҷаҳои номатлуб оварда расонанд.

Дар диссертатсия қайд карда мешавад, ки принсипҳои низоми идоракунии хавфҳои корхонаи саноатӣ бояд дар алоқамандии ногу-састанӣ бо асосҳои назарияи идоракунии хавфҳо ҳамчун нуқтаи ибти-доии назарияи идоракунии хавфҳои корхонаҳои саноатӣ дида баромада шаванд. Дар баробари ин диссертант қайд намудааст, ки принсипҳои низоми идоракунии хавфҳои корхонаи саноатиро ба умумӣ ва хусусӣ тақсим кардан ба мақсад мувофиқ аст. Дар зери мафҳуми принсипҳои низоми идоракунии хавфҳои корхонаҳои саноатӣ нуқтаҳои асосиеро фаҳмидан мумкин аст, ки онҳо қонуниятҳои мавҷудаи хавфҳои иқти-содӣ, таҷрибаи ғуншуда,ғояҳои роҳбарӣ ва қоидаҳои асосии идоракунии хавфҳои корхонаҳои саноатиро инъикос менамоянд. Аз рӯи таҳлили ва коркардҳои муосири соҳаи идоракунии хавфҳо гурӯҳбандии принсипҳои низоми идоракунии хавфҳо дар шакли ҷадвал ҳамчун шакли мувофиқ, мухтасар ва ғунҷоишдори инъикоси муҳтавои принсипҳо пешниҳод гардидаанд.

Ҷадвали 2. - Принсипҳои низоми идоракунии хавфҳои корхонаҳои саноатӣ

Принсип	Моҳияти принсип	Ба чӣ асос ёфтааст	Чӣ тавр ба даст меояд
Интегратсия	Имконияти ба намуд ва омилҳои нави хавфҳо саривақту ботезӣ ҷавоб додан ва ба он мутобиқ шудани тамоми низоми идоракунии хавфҳо дар назар дошта шудааст	Ба комплекснокии низоми идоракунии хавфҳо	Бо роҳи ҷорӣ намудани принсипҳои идоракунӣ дар ҳар як зерсохтори объекти идоракун
Бефосилагии амалкард	Идоракунии хавфҳо дар вақташ бо фаъолияти корхона мувофиқ меояд	Ба тахмини доимӣ набудани дараҷаи хавфҳо ва зарурати доимо идора кардани хавфҳо	Ҷорӣ намудани алгоритмҳое, ки қодиранд хавфҳоро саривақт пешгирӣ ва таҳлил намоянд
Саривақтӣ	Иҷрои тартиби идоракунии хавфҳо дар муддати ба он мувофиқи вақт	Ба омӯзиши пай дар пай ва қабули қарор дар лаҳзаи муайяни вақт	Ҳамоҳангии амалҳои дар вақти муайян андешидашуда
Иттилоотнокии кофӣ	Ба менеҷери хавф танҳо дар ҳолати зарурати амал иттилоъ додан	Ба мавҷуд набудани сели иттилооти кофӣ	Ташкили маҷмӯи нисбатан оптималии методҳои баҳодиҳӣ ва нишондиҳандаҳои фаъолият
Такмиили бефосилаи ташкили низом	Худрушдиҳии мунтазами зерсохтор	Ба болоравии (прогресси) кори зернизоми корхона	Ҷустуҷӯ ва ҷорӣ намудани методҳои нисбатан самаранoктар
Баланд бардоштани нақши низом	Ташкили дастгоҳи самарано-киаш баланди идоракунӣ, қобили-яти таъмин карда тавонистани ноил-шавӣ ба мақсадҳои низоми идоракунии хавфу хатар	Ба рушди усулҳои идоракунии хавфҳо дар фаъолияти амалӣ	Баланд бардоштани нақши мақомоти идоракунии дар низоми идоракунии хавфу хатар
Амсиласозӣ	Ба равандҳои алоҳида тақсим кардани фаъолияти корхона ва амсиласозии вазъ-иятҳои гуногун	Ба имконияти пешгӯӣ кардани вазъиятҳои алоҳида ва дар дараҷаи додашуда нигоҳ дошта-ни оқибати хавфи сарза	Амсиласозии вазъиятҳои мушаххаси зернизоми корхона
Ратсионалнокии маҳдуди Г. Саймон	Субъекти дилхоҳи иқтисодӣ қобилияти қабули қарорҳои хурди оптималиро надорад	Ҳатто низоми идоракунии хавфу хатар хеле мураккаб низ қобил нест пурра аз хавф раҳо ёбад, вале ба ин бояд саъй намояд	Гузаронидани ҳисобу китоб бо назардошти он ки ҳамаи хавфҳоро пешгӯӣ кардан номумкин аст
Аз тарафи кормандон қабул шудани қарорҳои хавфнок	Ҳар як корманди корхона метавонад нақши менеҷери хавфро иҷро намояд ва бояд барои қабули қарорҳои нисбатан бехавф манфиатдор бошад	Ба манфиатдор будани ҳамаи кормандон барои паст кардани хавф	Рушддиҳии фарҳанги корпоративӣ

Манбаъ: таҳияи муаллиф

Ба андешаи диссертант, дар кори кормандони корхона принсипи таъмини иттилоотӣ нақши муҳим мебозад. Моҳияти он аз пешниҳоди миқдори оптималии иттилоот ба менеҷери хавф иборат буда, ба ҳамин минвол имкон пайдо мешавад, ки аз миқдори зиёдатии иттилоот ва сарфи захираҳо барои мониторинги доимии вазъи корхона канора гирифта шавад.

Гурӯҳбандии пешниҳодшудаи принсипҳои низоми идоракунии хавфу хатар аз принсипҳои мавҷуда бо он фарқ мекунад, дар баробари инъикоси моҳият онҳо ба чи асос ёфтани принсип ва чи тавр ба ин принсипҳои идоракунӣ ноил шуданро кушода медиҳанд.

Дар диссертатсия қайд шудааст, ки рушди муносибатҳои иқтисодӣ дар вилояти Хатлон ба ҷорӣ шудани таҷрибаи мамлакатҳои хориҷӣ ва чун натиҷа, ба наздикшавии муносибатҳои муҳаққиқони ванативу хориҷӣ оид ба идоракунӣ ва таҳқиқи хавфу хатарҳои сармоягузорӣ дар корхо-наҳои саноатӣ мусоидат намудааст (ҷадв. 3).

Таҷрибаи кишварҳои пешрафтаи дунё аз он ҷумла ИМА нишон дод, ки дар ин кишвар даҳҳо созмонҳое мавҷуданд, ки дар таҳқиқ, омӯзиш, таблиғ ва фурӯши воситаҳои муҳофизати хатар фаъолият доранд. Ба инҳо дохил мешаванд: биржаҳои фондӣ, донишкадаҳо, донишгоҳҳо, бонкҳо, брокерҳо, ширкатҳои суғурта, бюроҳои рейтингӣ ва иттилоотӣ, ширкатҳои машваратӣ ва экспертӣ. Назорати рафти хавфу хатарҳоро дар бахшҳои муҳими иқтисодӣ як қисми масъулияти мақомоти давлатӣ ва муассисаҳо, ба монанди Низоми захиравии Федералии Захиравӣ (НЗФ), Корпоратсияи Федералии Амонатҳо (FDIC), Дафтари Назоратчии Асъор (OSS) мебошад. Аммо мутаасифона дар вилояти Хатлони Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки имрӯз яке аз вилоятҳои калонтарин аз лиҳози аҳолӣ ба ҳисоб меравад, то ба имрӯз марказҳои таҳлилии хавфу хатарҳои сармоягузорӣ дар корхонаҳои саноатӣ ба қайд гирифта нашудааст. Ҳоло он, ки дар вилоят 6 донишгоҳу донишкадаҳо ва 19 муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ, филиалҳои бонкҳои тиҷоратӣ ва ширкатҳои суғуртавӣ дар тамоми шаҳру ноҳияҳо фаъолият менамоянд. Бо дарназардошти ҳамин имкониятҳо, ба андешаи мо ҷорӣ намудани таҷрибаи ИМА дар вилояти Хатлон имконпазир мебошад.

Дар диссертатсия қайд гардидааст, ки дар самти идоракунии хавфу хатарҳои сармоягузорӣ дар мамлакатҳои Аврумо ва ИМА ба таҳияи усулҳо, стандартҳо ва дастурҳои нав шурӯъ намуданд, ки ин амал метавонанд ба такмил додани чаҳорчӯби идоракунии хавфҳои сармоягузорӣ дар корхонаҳои саноатӣ мусоидат намояд. Принсипи умумии ҳамаи ин стандартҳо ва қоидаҳо қариб ба он асос ёфтааст, ки идоракунии самараноки хавфҳо аз пурзур намудани назорати дохилӣ дар корхонаҳоли саноатӣ вобаста мебошад. Чунки системаи хуби корбарӣ ва боэътимоди назорати дохилӣ асоси системаи идоракунии хавфҳо буда, ба мониторинги онҳо ва саривақт ҷавоб додан ба вазъ бо талафоти камтар мусоидат мекунад ва аз ин рӯ, заминаи рушди устувори корхона мебошад.

Ҷадвали 3

Идоракунии хавфҳои сармоягузорӣ дар корхонаҳои саноатии мамлакатҳои хориҷӣ

Давлатҳо	Саволи 1	Саволи 2	Саволи 3
Британияи Кабир	Дарки алоқамандии байни стратегияи фаъолият ва хавф	Камкунии хавфҳо	Дарки хусусият ва самти ҳодисоте, ки сар задани хавфҳо ба онҳо алоқамананд
Швейтсария	Камкунии хавфҳо	Дарки хусусият ва самти ҳодисоте, ки сар задани хавфҳо ба онҳо алоқамананд	Баҳодиҳии хавфҳо
Белгия	Баҳодиҳии хавфҳо	Дарки хусусият ва самти ҳодисоте, ки сар задани хавфҳо ба онҳо алоқамананд	Дарки алоқамандии байни стратегияи фаъолият ва хавф
Ирландия	Камкунии хавфҳо	Баҳодиҳии хавфҳо	Ошкоркунии хавфҳо
Франсия	Ошкоркунии хавфҳо	Дарки хусусият ва самти ҳодисоте, ки сар задани хавфҳо ба онҳо алоқамананд	Баҳодиҳии хавфҳо
Нидерландия	Дарки хусусият ва самти ҳодисоте, ки сар задани хавфҳо ба онҳо алоқамананд	Дарки алоқамандии байни стратегияи фаъолият ва хавф	Мониторинги хавфҳо ва дар хусуси онҳо маълумот додан
Австрия	Дарки хусусият ва самти ҳодисоте, ки сар задани хавфҳо ба онҳо алоқамананд	Камкунии хавфҳо	Дарки алоқамандии байни стратегияи фаъолият ва хавф
Дания	Дарки алоқамандии байни стратегияи фаъолият ва хавф	Камкунии хавфҳо	Баҳодиҳии хавфҳо
Россия	Паст кардани хавфҳо ва дарки динамикаи рушди ҳодисаҳои хавф	Баҳодиҳӣ, мониторинги хавфҳо ва дар хусуси онҳо маълумот додан	Ошкоркунии хавфҳо
Дар ҷаҳон	Дарки хусусият ва самти ҳодисоте, ки сар задани хавфҳо ба онҳо алоқамананд	Дарки алоқамандии байни стратегияи фаъолият ва хавф	Камкунии хавфҳо

Манбаъ: таҳияи муаллиф

Ҳамин тариқ, таҳлили таҷрибаи баъзе мамлакатҳои пешрафта ва танзими хавфҳои корхонаҳои саноатӣ тамоюли гузариш аз танзими меъёрӣ ба муносибати самтнокшудаи хавфҳоро нишон медиҳад, ки он дар амсиласозии комплексии ташаккули хавфҳо, бо дарназардошти хусусиятҳои равандӣ ва технологии объектҳо ва корхонаҳои истеҳсолии мушаххас инъикос мегардад ва қарорҳои онро дар низоми идоракунии хавфҳои ба системаи идоракунии умумӣ дохил кардашуда дар асоси меъёрҳои даромаднокии дарозмуҳлат ва устувории иқтисодии корхонаҳо истифода кардан мумкин аст.

Дар диссертатсия қайд гардидааст, ки дар шароити имрӯзаи иқти-содиёти вилояти Хатлон самти истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ, ки омили асосии ҳал намудани масъалаҳои иҷтимоӣ дар иқтисодиёти вилоят мебошад, нақши калидӣ дорад. Дар иртибот ба ҳамин дар вилоят сохтмон ва ба кор даровардани корхонаҳои саноатӣ дар доираи имкониятҳои мавҷудбуда давом дорад. Ин амал, албата ба воситаи татбиқи лоиҳаҳои сармоягузорӣ ба роҳ монда мешавад. Татбиқи лоиҳаҳои сармоягузорӣ тамоми соҳаҳои иқтисодии вилоятро дар бар гирифта, ба рушди устувории иқтисодиёти вилоят таъсир расонида, фаъолияти сармоягузории вилоятро боз ҳам беҳтар менамояд.

Диссертант дар диссертатсияи худ лоиҳаҳои сармоягузории татбиқшудаи вилояти Хатлонро ба се гурӯҳ яъне лоиҳаҳои худ, миёна ва калон ҷудо намудааст.

Таҳлилҳо нишон додааст, ки татбиқи лоиҳаҳои хурди сармоягузорӣ, дар корхонаҳои саноатии вилояти Хатлон барои солҳои 2016-2020 аз 200 то 5 млн. сомонӣ дар маҷмуъ 26 ададро ташкил медиҳад. Аз ин теъдод 19 адад бо сармоягузории хориҷӣ ва ватанӣ, 3 адад аз ҳисоби буҷети ҷумҳуривӣ, 3 адад аз ҳисоби маблағҳои худӣ ва 1 адади дигар бо қарзҳои бонкӣ татбиқ карда шудаанд. Ҳаҷми маблағи лоиҳаҳои сармоягузори 6141,6 млн сомониро ташкил медиҳад, ки аз ин 4476,6 ё худ 72,9 фоиз ба сармоягузории хориҷӣ ва ватанӣ, 405,0 млн. сомонӣ ё 6,6 фоиз буҷети ҷумҳуривӣ, 980,0 млн. сомонӣ ё 16 фоиз маблағҳои худӣ ва 280,0 млн. сомонӣ ё 4,6 фоиз қарзи бонкӣ рост меояд. Тавре таҳлил нишон дод, ҳис-саи бештарро дар татбиқи лоиҳаҳои сармоягузорӣ ин сармояи хориҷӣ ташкил медиҳад. Сармоягузории хориҷӣ, аслан барои муҷаҳазгардонии корхонаи коркарди чарму пойафзол дар ҳудуди минтақаи озоди иқтисоди Данғара, бунёд намудани корхонаҳои хиштбарорӣ бо истифода аз технологияҳои муосир, корхонаи коркарди пусту пашм, таъсиси корхонаи полиграфӣ, сохтмони корхонаҳои ресандагӣ, бофандагӣ ва кешбофӣ, ташкили корхонаи дӯзандагӣ, роҳандозии майдонҳои сехи қолинбофӣ, сохтмони корхонаи хишти пухта, бунёд намудани корхонаҳои истеҳсоли қолинҳои дастӣ, корҳои иктишофӣ геологии сангҳои қиматбаҳо ва ороишӣ, корҳои ҷустӯию арзёбӣ дар зуҳурутҳои сурбу руҳ, дар шаҳру ноҳияҳои вилояти Хатлон мебошад.

Аммо ин сармоягузориҳо аслан ба беҳтаршавии ҳаёти иҷтимоии мардуми вилоят равона карда шудааст. Ба фикри диссертант равона намудани лоиҳаҳои сармоягузорӣ бо мақсадӣ беҳтарнамоии сатҳи зиндагии аҳолӣ, аз

нигоҳи иқтисодӣ самаранок набуда, норасоиро ба миён меорад. Ба ҳамин хотир онҳо бояд аз ҳисоби буҷети мақомоти маҳаллӣ дастгирӣ карда шавад.

Татбиқи лоиҳаҳои миёнаи сармоягузорӣ дар корхонаҳои санаотии вилояти Хатлон барои солҳои 2016-2020 аз 5,0 то 25,000 млн сомонӣ 17 ададро ташкил медиҳад, ки нисбат ба лоиҳаҳои хурди сармоягузорӣ 9 адад кам мебошад.

Сарчашмаҳои сармоягузорӣ дар ин намуди лоҳиҳаҳо аз ҳисоби се сарчашма яъне сармоягузории хориҷӣ, маблағҳои худӣ ва қарзҳои бонки амалӣ, гардидаанд.

Ба андешаи диссертант эҳтимолияти ба амал омадани ин хавф хеле баланд аст, зеро функсияи назорат оид ба тақсимоти маблағҳо ва тафтиши ноилшавӣ ба параметрҳои асосии барномаи сармоягузорӣ аз ҷониби давлат иҷро карда мешавад.

Таҳлилҳои гузаронидашуда нишон дод, ки татбиқи лоиҳаҳои калони сармоягузорӣ дар корхонаҳои санаотии вилояти Хатлон барои солҳои 2016-2020 аз 25,000 то 260,000 млн сомонӣ танҳо сармоягузорони хориҷӣ ҳисса доранду халос. Илова бар ин аз лоиҳаи татбиқшуда 2 лоиҳа ба муҳлати 5 сол, 3 лоиҳа ба муҳлати 3 сол ва 2 лоиҳаи дигар дар давоми ду сол дар иқтисодиёти вилояти Хатлон амалӣ карда шудаанд (ҷадв. 4).

Ҷадвали 4. - Татбиқи лоиҳаҳои калони сармоягузорӣ бо иштироки сармоягузории хориҷӣ дар корхонаҳои саноатии вилояти Хатлон барои давраи солҳои 2016-2020 (аз 25,000 то 260,000 млн сомонӣ)

Лоиҳа	Муҳлат ва маблағ	
	Муҳлат	Маблағ
Ташкили корхонаҳои ресандагӣ, бофандагӣ ва дӯзандагӣ дар ноҳияи Ҷалолиддини Румӣ	5	259000
Сохтмони 2-заводи коркарди алюминий дар ноҳияи Данғара бо иқтидори 200 ҳазор тонна дар як сол	3	420000
Сохтмони коргоҳи коркарди меваю сабзавот ва муҷаҳазгардонии онҳо бо таҷҳизот ва технологияи муосир бо иқтидори 300 тонна дар як сол дар ноҳияҳои Абдураҳмони Ҷомӣ, Ҷиликӯл, Хуросон, Данғара, Восеъ, Ҷалолиддини Румӣ, Шӯрообод ва Муъминобод	5	25600
Бунёд намудани корхонаи сементбарорӣ бо иқтидори 1,0 млн тонна солона ва таъсиси 360 ҷойи корӣ дар кони «Туюн тоғ»-и ноҳияи Шаҳритуз	3	600000
Сохта ба истифода додани корхонаи сементбарорӣ бо иқтидори 1,2 млн тонна ва таъсиси 400 ҷойи корӣ дар ноҳияи Данғара	3	700000
Сохтмони фабрикаи ресандагӣ дар ноҳияи Данғара бо иқтидори коркарди 300 ҳазор тонна нахи пахта (барои 200 ҷои корӣ)	2	147000
Сохтмони фабрикаи дӯзандагӣ дар шаҳри Кӯлоб ҷиҳати таъмини аҳолӣ бо маҳсулоти дузандагӣ (300 ҷойи корӣ)	2	105000

Сарчашма: Барномаи рушди ичтимоиву иктисодии вилояти Хатлон дар давраи солҳои 2016-2020. -С. 75-84.

Аз таҳлили лоиҳаҳои сармоягузорӣ диссертант хулоса намудааст, ки барои таъмини фоидаи сармоягузорон дар шароити хавфу хатар дар корхонаҳои санаотии вилояти Хатлон мавҷудияти суғуртаи сармоягузо-риро тақозо менамоянд. Зеро хавфу хатари сармоягузорӣ дар корхонаҳои санаотӣ ин дар шароитҳои номуайяни сармоягузорӣ сар задани эҳтимо-лияти ё аз даст

додани фоида мебошад. Нишонаҳои ин хатарҳо бояд дар раванди таҳия ва татбиқи лоиҳаҳои сармоягузорӣ бояд ба ҳисоб гирифта шавад. Дар ин маврид хавфу хатарҳо бояд баҳогузорӣ карда шаванд.

Раванди арзёбии хавф зинаҳои муайян кардани ҳалли мушкилот, оқибатҳои имконпазири иқтисодӣ, хусусан оқибатҳои нохуш, ки онҳо дар натиҷаи татбиқи қарори қабулшуда ба миён меоянд, инчунин паҳлу-ҳои интегралии хавф, ки он дар навбати худ аз ду ҷанбаи алоқаманд - сифатӣ ва миқдорӣ иборат мебошад, фаро мегирад. Чун одатан дар ҳолати муайян намудани дараҷаи хавф паҳлуи миқдории он арзёбӣ мегардад, ки он аксаран ба параметрҳои сифатии он мувофиқат менамояд. Тарзи ҳале, ки дар ҳолати мавҷудияти хавф қабул мегардад, пеш аз ҳама, бояд аз мавқеи эҳтимолияти ба даст омадани натиҷаҳои интизоршаванда ва майлкунии имконпазири он аз мақсадҳои пешгузош-ташуда арёбӣ карда шавад.

Вақтҳои охир баъзе муҳаққиқон таваҷҷӯҳи хоса ба усулҳои таҳлилии баҳодиҳии хавфҳо, яъне усулҳое, ки тақсимоти эҳтимолиро ба назар мегиранд, зоҳир менамоянд. Ин усулҳо, чун қоида, барои арзёбии хавф-ҳои лоиҳаҳои сармоягузорӣ, ҳисобҳои молиявии корхонаҳои истеҳсолӣ истифода мешаванд.

Қайд намудан зарур аст, ки барои ҳалли масъалаи дурнамои сатҳи хавфҳо, истифодаи ҳамаи усулҳои оморӣ-иқтисодӣ дар асоси маълумоти қатори вақтӣ мувофиқи мақсад мебошад. Усулҳои мухталифи оварда-шударо ба инобат гирифта, формулаи муайян намудани сатҳи хавфро пешниҳод намудааст:

$$СХ_t = \frac{ҲИ_t - ҲФ_t}{ҲИ_t} \quad (1)$$

Дар инҷо, $СХ_t$ - сатҳи хавф дар давраи t;
$ҲИ_t$ - ҳаҷми истеҳсол дар давраи t;
$ҲФ_t$ - ҳаҷми фуруш дар давраи t.

Ҷадвали 5. Динамика (тағйирёбӣ)-и сатҳи хавфи молиявӣ дар корхонаҳои саноатии вилояти Хатлон

№	Нишондиҳандаҳо	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
ҶДММ “Хуаксин Ғаюр Семент” н. Ёвон (истеҳсоли семент)								
1	Сатҳи хавфи молиявӣ	0.000	0.002	0.008	0.021	0.005	0.040	0.007
ҶДММ “Зироатшоҳ” н. Фархор (коркари пахта)								
1	Сатҳи хавфи молиявӣ	0.081	0.063	0.037	0.035	0.060	0.029	0.044

Сарчашма: дар асоси маълумотҳои омории Сарраёсати агентии омори вилояти Хатлон таҳия карда шудааст.

Таҳлили рақаму далелҳо нишон додааст, ки сатҳи хавфу хатар дар ҶДММ “Хуаксин Ғаюр Семент” ноҳияи Ёвон, ки ба истеҳсоли семент машғул аст соли 2013 ба сифр баробар буда, дар соли 2019 ба 0,007 омада расидааст, ки ин нишондод ба фаъолияти корхонаи мазкур хатар надорад. Яъне фаъолияти корхона дар ҳолати хуб қарор дорад. Аммо дар ҶДММ “Зироатшоҳ” ноҳияи Фархор, ки ба коркари пахта машғул аст ҳолати ташвишоварро мушоҳида намудан мумкин аст. Дар ин корхона сатҳи хавфи молиявӣ соли 2013 ба 0,081 баробар бошад, ҳамин нишондиҳанда дар соли 2019 ба 0,044 баробар

гаштааст. Гарчанде, ки сатҳи хавфу хатар нисбат ба соли 2013 0,037 паст гардида бошад ҳам, ҳанӯз ҳолат ташвишовар боқи мемонад.

Ба андешаи диссертант дар ҳолати мунтазам баланд гардидани сатҳи хавфи молиявӣ, корхонаҳои истеҳсолиро метавонад ба муфлис-шавӣ оварда расонад. Бинобар ин, барои раҳои ёфтан аз ҳолати муф-лисшавӣ, усулҳои зиёди кам кардани хавфҳо ба монанди: суғуртаи худ-таъмини хавфҳо, ташкили диверсификатсияи маҳсулот, амалисозии банақшагирии алтернативӣ ва ғайра мавҷуд мебошанд, ки истифода намудани онҳо муфид мебошад.

Диссертант бо истифода аз моделҳои дурнамои ҳаҷми истеҳсол ва фурӯши молро барои корхонаҳои саноатии ҶДММ "Хуаксин Ғаюр Се-мент" ва ҶДММ "Зироатшоҳ" таҳия намудааст:

1. Модели ҳисобии дурнамои ҳаҷми истеҳсоли семент ($ДИС_t$).

$$ДИС_t = 199328.0091 + 208993.3739 \cdot Ln(t)$$
$$R^2 = 0.7899,\ DW = 1.31,\ \bar{A} = 8.11\%$$

2. Модели ҳисобии дурнамои ҳаҷми фурӯши семент ($ДФС_t$).

$$ДФС_t = 200365.0344 + 202996.4109 \cdot Ln(t)$$
$$R^2 = 0.7788,\ DW = 1.25,\ \bar{A} = 6.86\%$$

3. Модели ҳисобии дурнамои ҳаҷми истеҳсол аз коркарди пахта ($ДИП_t$).

$$ДИП_t = 26752.2429 + 1980.2964 \cdot t$$
$$R^2 = 0.5088,\ DW = 2.25,\ \bar{A} = 5.52\%$$

4. Модели ҳисобии дурнамои ҳаҷми фурӯш аз коркарди пахта ($ДФП_t$).

$$ДФП_t = 24718.1714 + 2076.5500 \cdot t$$
$$R^2 = 0.5104,\ DW = 2.14,\ \bar{A} = 8.43\%$$

Моделҳои таҳиягардидаи диссертант, моделҳои тренди хаттӣ ва тренди логарифмӣ буда, эътимоднокии онҳо аз рӯи тавсифҳои омории детерменитсия, апроксиматсия ва Дарбин-Уотсон санҷида шудаанд, ки барои истифодабарӣ мувофиқи мақсад мебошанд.

Диссертант бо истифода аз моделҳои дурнамои таҳиягардида, дурнамои истеҳсоли ҳаҷми истеҳсол ва фурӯши семент дар ҶДММ "Ху-аксин Ғаюр Семент" ва ҳаҷми истеҳсол ва фурӯши коркарди пахта дар ҶДММ "Зироатшоҳ" барои солҳои 2020-2025 ҳисоб намудааст (ҷадв.6).

Таҳлилҳои диссертант нишон додааст, ки соли 2025 дар ҶДММ "Хуаксин Ғаюр Семент" ҳаҷми истеҳсол ба 735385.4 ҳаз.сомонӣ ва фурӯ-ши семент 721040.5 ҳаз.сомонӣ ва ҶДММ "Зироатшоҳ" бошад ҳамин нишондиҳандаҳо ба 52496.1 ва 51713.3 ҳаз.сомони баробар мегардад.

Ҷадвали 6. - Дурнамои ҳаҷми истеҳсол ва фурӯш дар корхонаҳои саноатӣ, ҳаз. сомонӣ

№	Нишондиҳандаҳо	2020	2021	2022	2023	2024	2025
ҶДММ "Хуаксин Ғаюр Семент" н. Ёвон (истеҳсоли семент)							
1	Ҳаҷми истеҳсол	633917.5	658533.4	680553.0	700472.2	718657.0	735385.4
2	Ҳаҷми фурӯш	622484.2	646393.7	667781.5	687129.2	704792.2	721040.5
ҶДММ "Зироатшоҳ" н. Фархор (коркари пахта)							
1	Ҳаҷми истеҳсол	42594.6	44574.9	46555.2	48535.5	50515.8	52496.1
2	Ҳаҷми фурӯш	41330.6	43407.1	45483.7	47560.2	49636.8	51713.3

Сарчашма: Дар асоси маълумотҳои омории Сарраёсати агентии омори вилояти Хатлон ҳисоб карда шудааст

Диссертант дурнамои сатҳи хавфи молиявиро дар корхонаҳои сано-атии вилояти Хатлон то соли 2025 дар ҶДММ "Хуаксин Ғаюр Семент" ба 0,020 ва ҶДММ "Зироатшоҳ" ба 0,015 пешгӯи намудааст.

Ҷадвали 7. - Дурнамои сатҳи хавфи молиявӣ дар корхонаҳои саноатии вилояти Хатлон

№	Нишондиҳандаҳо	2020	2021	2022	2023	2024	2025
ҶДММ "Хуаксин Ғаюр Семент" н. Ёвон (истеҳсоли семент)							
1	Сатҳи хавфи молиявӣ	0.018	0.018	0.019	0.019	0.019	0.020
ҶДММ "Зироатшоҳ" н. Фархор (коркари пахта)							
1	Сатҳи хавфи молиявӣ	0.030	0.026	0.023	0.020	0.017	0.015

Сарчашма: Дар асоси маълумотҳои омории Сарраёсати агентии омори вилояти Хатлон ҳисоб карда шудааст

Ба андешаи муаллиф барои ҳалли масъалаи ташкили системаи хавф-менеҷери объектҳои саноатии хатарнок муайян кардани асосҳои сохторӣ, функсионалӣ ва равандии фаъолияти он зарур мебошад. Дар ин маврид, принсипҳои умумӣ ва консепсияи идоракунии хавфҳои корхо-наҳои саноатиро ташаккул додан мумкин аст. Аз ин ҷост, ки вобаста ба хавфҳои ҷойдошта дар корхонаҳои саноатии вилояти Хатлон принсипҳои сохтори низоми комплаенс-менеҷменти истеҳсолӣ дар асоси якҷоя бо функсияи сохтори зинагӣ пешниҳод шудааст (расми 1).

Аз сохтори функсияи комплаенс-менеҷменти корхона аён мегардад, ки онҳо дар шаклҳои кутоҳмуддат ва дарозмуддати идоракунӣ ва мувофиқан дараҷаҳои бо он алоқаманди корхона бояд ба таври гуногун ба амал бароварда шаванд. Ҳамин гуна комплаенс-менеҷменти ҳайати кормандони истеҳсолии саноатӣ бояд дар асоси истифодаи функсияҳои омӯзишӣ ва назоратӣ, ки бо методи назорати огоҳонӣ (ҳисоботдиҳӣ) ва аудит татбиқ мешавад амалӣ гардонида шавад.

Ҳамин тариқ, аз гуфтаҳои боло метавон хулосабарорӣ намуд, ки комплаенс-менеҷмент унсури менеҷменти хавфи корхона маҳсуб ёфта, онро ба сифати вазифаи назоратӣ дар равандҳои тиҷоратӣ истифода бурдан мумкин аст.

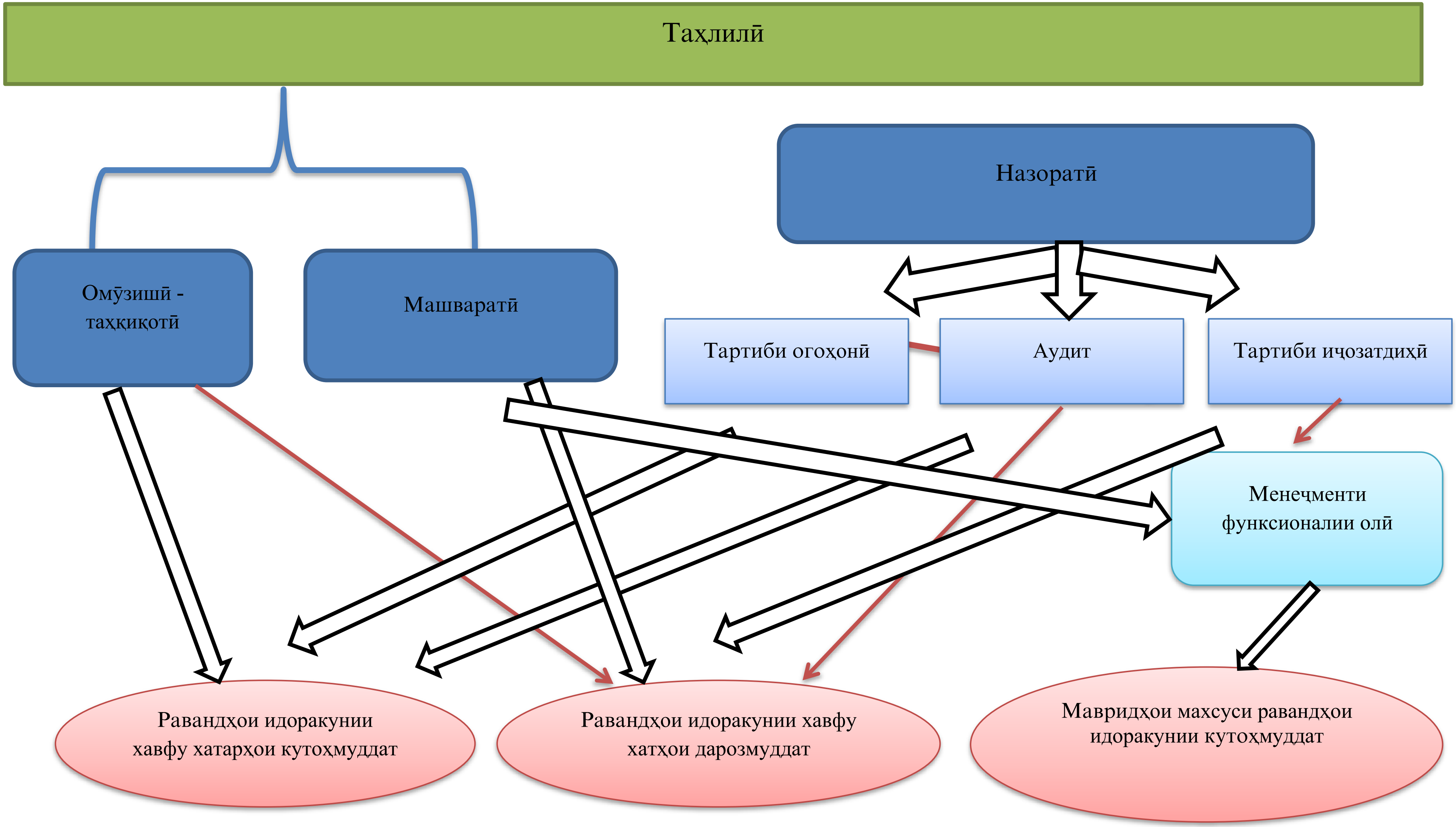

Расми 1. Принсипҳои сохтори низоми комплаенс-менеҷменти дар корхонаҳои санаотии вилояти Хатлон

ХУЛОСА ВА ПЕШНИҲОДОТ

Натиҷаҳои асосии илмии диссертатсия:

Таҳқиқоти гузаронидашуда ба муаллиф имкон дод, ки чунин хулоса ва пешниҳодҳоро манзур гардонад:

1. Ақидаи муаллиф оид ба моҳияти хавфу хатарҳо дар корхонаҳои саноатӣ пешниҳод гардид, ки хавфу хатар ин омили доимӣ, ба таври стохастикӣ таъсиркунандаи муҳити беруна ва ё дохилии корхонаи саноатӣ ки ба пастравии арзиши онҳо равона гардидааст, мебошад [1-М].

2. Мо дар ин таҳқиқот ба такя ба таҳлили синтетикии муносибат, ки дар адабиёти илмӣ истифода шудаанд, хавфу хатарҳои сармоягузории корхонаҳои саноатиро ба хавфҳои қарзӣ, бозорӣ, сармоягузорӣ, дохилӣ, барҳамхурӣ, амалиётӣ, лоиҳавӣ, корӣ, эътиборӣ, мунтазам, фалокатӣ ва иттилоотӣ ҷудо намудем. Муайян карда шуд, ки бештар корхонаҳои саноатии вилояти Хатлон дар фаъолияти худ ба хавфҳои қарзӣ ва бозорӣ алоқаманд мебошанд, вале дар шароитҳо ва раванди ҳодисаҳои муайян, ки ба туфайли сабабу натиҷа боиси хавфҳои саноатӣ мегарданд, мета-вонанд ба натиҷаҳои номатлуб оварда расонанд. Аз ҷумла, талафоти имконияти хариди захираҳои зарурии истеҳсолот: мавод ва энергия (ки бо сабабҳои ҳам молиявӣ ва ҳам бозорӣ) ба вуҷуд меоянд. Ин хусусан, барои истеҳсолоти бетанаффуси сикли давомноки технологӣ ва шароити вазнини коридошта (бофандагӣ, химиявӣ, саноати металлургӣ, соҳаи коркарди маъданҳои кӯҳӣ, энергетика) ба оқибатҳои вазнини хусусияти техногенидошта ва талафотҳои ба он мувофиқ оварда мерасонад.

3. Муайян карда шуд, ки дар ИМА даҳҳо созмонҳое мавҷуданд, ки дар таҳқиқ, омӯзиш, таблиғ ва фурӯши воситаҳои муҳофизати хатар фаъолият доранд. Ба инҳо дохил мешаванд: биржаҳои фондӣ, донишкадаҳо, донишгоҳҳо, бонкҳо, брокерҳо, ширкатҳои суғурта, бюроҳои рейтингӣ ва иттилоотӣ, ширкатҳои машваратӣ ва экспертӣ. Назорати рафти хавфу хатарҳоро дар бахшҳои муҳими иқтисод як қисми масъулияти мақомоти давлатӣ ва муассисаҳо, ба монанди Низоми захиравии Федералии Захиравӣ (НЗФ), Корпоратсияи Федералии Амонатҳо (FDIC), Дафтари Назоратчии Асъор (OSS) мебошад. Аммо мутаасифона дар вилояти Хатлони Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки имрӯз яке аз вилоятҳои калонтарин аз лиҳози аҳолӣ ба ҳисоб меравад, то ба имрӯз марказҳои таҳлилии хавфу хатарҳои сармоягузорӣ дар корхонаҳои санаотӣ ба қайд гирифта нашудааст. Ҳоло он, ки дар вилоят 6 донишгоҳу донишкадаҳо ва 19 муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ, филиаллҳои бонкҳои тиҷоратӣ ва ширкатҳои суғуртавӣ мебошанд, ки дар тамоми шаҳру ноҳияҳо фаъолият менамоянд. Бо дарназардошти ҳамин имкониятҳо, ба андешаи мо ҷори намудани таҷрибаи ИМА дар вилояти Хатлон имконпазир мебошад.

4. Муайян карда шуд, ки дар ҳафт соли охир, яъне дар давраи солҳои 2014-2019 ҳаҷми маҷмӯи маҳсулоти минтақавии вилояти Хатлон аз 11,6 то 19,6 млрд.сомонӣ, беш аз 7,9 млрд сомонӣ афзудааст. Аммо таносуби маҷмӯи маҳсулоти минтақавӣ нисбати ҳаҷми маҳсулоти умуми дохили Ҷумҳури

Тоҷикистон дар соли 2014(25,6%) нисбат ба соли 2019 (25,4%) 0,2 фоиз паст рафтааст. Шумораи бекороне, ки расмӣ дар мақомоти хадамоти шуғли аҳолии вилояти Хатлон ба қайд гирифта шудааст, нисбат ба соли 2019 15,7 ҳазор нафар ва сатҳи бекорӣ нисбат ба соли 2014 1,3 фоиз кам гардидааст. Пас маълум мегардад, ки ҳукумати вилояти Хатлон дар чаҳорчӯбаи стратегияи индустракунонии вилоят барои паст кардани сатҳи бекорӣ тадбирҳои судбахш андешида истодааст.

5. Муқаррар карда шуд, ки ки ба ҳисоби миёна дар зарфи 6 соли охир индекси маҳсулоти саноатӣ дар шаҳру ноҳияҳои Муъминобод ва Данғара аз ҳама баландтарин буда, дар ноҳияҳои Хуросон ва Балҷувон баҳадди минимали баробар гаштааст. Ғайр аз ин, индекси баландтарин дар соли 2019 ин ноҳияи Ҷ.Балхӣ (индекси 149,3), ноҳияи Н.Хусрав (индекси 160,2), ноҳияи М.С.А.Ҳамадонӣ (индекси 147,2), ноҳияи Темурмалик (индекси 144,2) баробар мебошад. Дар муқоиса бо минтақаҳои дигар, дар ин минтақаҳо мушкилоти хавфу хатарҳои нархии ноустуворие, ки ба гурезиши сармоягузорӣ дар корхонаҳои саноатӣ овард мерасонад аз ҷиҳати фоизнокӣ бештар ба назар мерасад. Ин маънои онро дорад, ки дар ин ноҳияҳо хавфи зиёди нархи вуҷуд дорад.

6. Мо лоиҳаҳои сармоягузории вилояти Хатлонро ба се гурӯҳ, яъне лоиҳаҳои хурд, миёна ва калон ҷудо намудем. Дар рафти таҳлил муайян карда шуд, ки татбиқи лоиҳаҳои хурди сармоягузори, дар корхонаҳои санаотии вилояти Хатлон барои солҳои 2016-2020 аз 200 то 5 млн. сомонӣ дар маҷмуъ 26 ададро ташкил медиҳад. Аз ин теъдод 19 адад бо сармоягузории хориҷӣ ва ватанӣ, 3 адад аз ҳисоби буҷети ҷумҳуриявӣ, 3 адад аз ҳисоби маблағҳои худӣ ва 1 адади дигар бо қарзҳои бонкӣ татбиқ карда шудаанд. Ба фикри мо равона намудани лоиҳаҳои сармоягузорӣ бо мақсадӣ беҳтарнамоии сатҳи зиндагии аҳолӣ, аз нигоҳи иқтисодӣ самаранок набуда, норасоиро ба миён меорад. Ба ҳамин хотир онҳо бояд аз ҳисоби буҷети мақомоти маҳаллӣ дастгирӣ карда шавад.

7. Барои муайян намудани дурнамои хавфҳои молиявии корхонаҳои саноатии ҶДММ "Хуаксин Ғаюр Семент" ва ҶДММ "Зироатшоҳ", пеш аз ҳама бояд ҳаҷми истеҳсол ва фурӯшро барои корхонаҳои мазкур дурнамосозӣ намуд. Дар амал усулҳои дурнамосозӣ зиёд буда, маъмултарини онҳо ин дурнамосозӣ дар асоси моделҳои қатори вақтӣ ва моделҳои авторегрессионӣ мебошанд. Вобаста аз маълумотҳои омории пешниҳодгардида, намуди модели дурнамосозӣ интихоб карда шуда, бо истифода аз моделҳои дурнамои ҳаҷми истеҳсол ва фурӯши молро барои корхонаҳои саноатии ҶДММ "Хуаксин Ғаюр Семент" ва ҶДММ "Зироатшоҳ" таҳия намудем. Моделҳои таҳиягардида, моделҳои таренди хаттӣ ва тренди логарифмӣ буда, эътимоднокии онҳо аз рӯи тавсифҳои оморӣ детерменитсия, апроксиматсия ва Дарбин-Уотсон санҷида шудаанд, ки барои истифодабарӣ мувофиқи мақсад мебошанд.

8. Муайян карда шуд, ки хавфу хатарҳои сармоягузорӣ барои корхонаҳои саноатӣ ҳамчун обеъкти идоракунӣ аҳамияти муҳим доранд.

Идоракунии онҳо бояд унсури ҷудонашавандаи корхонаҳои санаотии вилояти Хатлон ҳангоми сармоягузорӣ ба ҳисоб равад.

Аз рӯи навъҳои хавфҳои корхонаҳои санаотиро бо методҳои идоракуниро тасниф кардан мумкин аст, ки онҳо бо тартибдиҳандаи PDCA-сикл алоқаманд мебошанд. Аз тарафи мо чунин навъҳои хавфҳои корхонаҳои саноатӣ муқаррар карда шудаанд:

- лоиҳавӣ (хавфи хатоҳо ва хавфи баҳодиҳии хавфҳо);
- амалиётӣ (садамавӣ, систематикӣ);
- хавфҳои обрӯ ва кории корхона.

9. Мувофиқан, 3 навъи мухталифи функсияи назоратии комплаенс-менеҷмент (комплаенс-назорат) барои ташкили низоми комплаенс-хавфҳо дар сиклҳо ва дараҷаҳои гуногуни идоракунии корхона зарур мебошанд Барои намудҳои равандҳои дарозмуддати идоракунӣ тарзи асосии амалигардонии комплаенс-менеҷмент истифодаи тартиби иҷозат-диҳӣ бо корбурди аудит/назорати интихобӣ ба сифати усули ёрирасон ба ҳисоб меравад. Дар баробари ин, истифодаи назорати иҷозатдиҳанда бояд дар алоқамандии зич бо функсияи машваратии комплаенс амалӣ гардонида шавад.

Тавсияҳо оид ба истифодаиамалии натиҷаҳо:

1. Дар асоси таҳлили муқоисавии назарияҳо муайян карда шуд, ки вазъияти хавфро ҳамчун як навъ шакли ҳолати номуайянӣ тавсиф додан мумкин аст, ки дар рафти он бавуҷудоии ҳодиса эътимоднок буда, онро муайян кардан мумкин аст. Дар ин маврид имконияти ҳақонии баҳодиҳии эҳтимолияти ҳодисаҳое, ки тақрибан дар натиҷаи фаъолияти якҷояи шарикон оид истеҳсолот, зидамали рақибон, таъсири муҳити беруна ба рушди иқтисодиёт, ҷорӣ кардани дастовардҳои илмӣ-техникӣ ва ғайра ба вуқӯъ мепайванданд, мумкин аст.

2. Гурӯҳбандии принсипҳои аз тарафи мо пешниҳодшуда имкон доданд, ки унсурҳои идоракунӣ ба қисматҳои интегратсия, бефосилагии амалкард, саривақтӣ, иттилоотнокии кофӣ, такмиили бефосилаи ташкили низом, баланд бардоштани нақши низом, амсиласозӣ, ратсионалнокии маҳдуди Г. Саймон, аз тарафи кормандон қабул шудани қарорҳои хавфнок гурӯҳбандӣ карда шавад, ки ин тарзи муносибат то ин дам дар адабиёти илмии ватанӣ истифода намегардид. Яке аз принсипҳои асосии идоракунии муосири хавф муттасилии он ва интегратсияи ҳамаи унсурҳои сохтории корхона ба шумор меравад. Маҳз таҳлили муттасили вазъият, назорат аз болои қарорҳои қабулгардида ва дахолати оперативӣ имкон медиҳанд, ки мақсадҳои пешгузошташуда иҷро гарданд.

3. Ҳангоми таҳқиқот муайян карда шуд, ки идоракунии хавфу хатарҳои сармоягузорӣ дар корхонаҳои саноатӣ ба омӯзиш, такмили ва истифодаи усулҳои муосири идоракунии хавфу хатарҳо, ба таҷрибаи давлатҳои пешқадам ва ташкилотҳои байналмиллалӣ ниёз дорад. Таҳқиқгарони соҳа ва мутаххасисони корхонаҳои саноатии вилоят бояд пайваста дар қатори таҷрибаи худ, ҷиҳати такмили ихтисос ва сайқал додани фаъаолияти корхона барои таҷрибаомӯзӣ ба ин давлатҳо сафарбар шуда, таҷрибаи бойи

мутахассисони корхонаҳои саноатӣ ва ташкилотҳои байналмиллалиро омӯхта дар таҷрибаи худ истифода намоянд. Таҷрибаҳои ИМА Руссия ҳангоми идоракунии хавфу хатарҳои сармоягузорӣ дар корхонаҳои санаотӣ дар вилояти Хатлон истифода бурдан имконпази аст

4. Саноат қисми муҳим ва бунёдии иқтисодиёти вилояти Хатлон ба ҳисоб меравад. Дар давраи таҳлилӣ, сатҳи музди меҳнати миёнаи моҳонаи кормандони соҳаи саноат ҳамчун омили асосӣ раванди истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ, аз 1099,3 сомонӣ то 1846,2 сомонӣ зиёд шудааст, ки ин дар таносуби музди миёнаи меҳнати моҳона дар вилоят ҳисобшуда дар давраи таҳлилӣ 746,9 сомонӣ зиёд мебошад. Ин гувоҳи он мебошанд, ки машғул шудани аҳолӣ дар соҳаи саноати вилоят нисбат ба дигар соҳаҳо аз ҷумла кишоварзӣ, нақлиёт, маориф ва тандурустӣ самарноктар буда, даромади аҳолӣ дар он хубтар мебошад. Ба ҳамин хотир, барои таъмин намудани аҳолии вилоят ба ҷой кори доимӣ ва фоидаовар, инчунин баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнат зарур аст, ба ҳадафи чоруми стратегии яъне саноатикунонуии рушди устувори мамлакат, ҳаҷми сармоягузориҳо, ки боиси инкишофи маҳсулоти саноатӣ ва кам шудани хавфу хатарҳои иҷтимоӣ дар корхонаҳои саноатӣ хоҳад шуд, зиёд карда шавад.

5. Муайян карда шуд, ки ки сармоягузорӣ ба соҳаи саноат, дар амалӣ намудани системаи тадбирҳои дорои хусусиятҳои ташкилӣ, иқтисодӣ-, молиявӣ, тиҷоратӣ, ки ба дарёфт кардани захираҳои лозимаи сармоягузорӣ, интихоби оқилонаи объектҳои нисбатан самараноки сармоягузорӣ равона карда шудаанд, тақозо менамояд. Метавон дар умум чунин сатҳҳои хавфу хатарҳои сармоягузориро дар корхонаҳои саноатӣ аз ҷумла хавфу хатарҳои системавӣ (бозорӣ), хавфу хатари корхонаҳо (дохилӣ ва гирду атроф), хавфу хатарҳои лоиҳаҳои сармоягузориро нишон дод.

6. Зимни таҳқиқот мо ҳисоб намудани сатҳи хавф дар корхонаҳои саноатии истеҳсолӣ, дар асоси маълумотҳои оморики ҶДММ “Хуаксин Ғаюр Семент” н. Ёвон ва ҶДММ “Зироатшоҳ” н. Фархорро барои давраи солҳои 2013-2019 таҳлил намудем. Таҳлилҳо нишон дод, ки сатҳи хавфу хатар дар ҶДММ “Хуаксин Ғаюр Семент” н. Ёвон (истеҳсоли семент) соли 2013 ба сифр баробар буда, дар соли 2019 ба 0,007 омада расидааст, ки ба фаъолияти корхонаи мазкрур хатар надорад. Яъне фаъолияти корхона дар ҳолати хуб қарор дорад. Аммо дар ҶДММ “Зироатшоҳ” н. Фархор (коркари пахта) вилояти Хатлон ҳолати ташвишоварро мушоҳида намудан мумкин аст. Сатҳи хавфи молиявӣ дар корхонаи мазкур дар соли 2013 ба 0,081 баробар мебошад ва ҳамин нишондиҳанда дар соли 2019 ба 0,044 баробар гаштааст. Гарчанде, ки сатҳи хавфу хатар нисбат ба соли 2013 0,037 паст гардида бошад ҳам, ҳанӯз ҳолат ташвишовар боқи мемонад.

Ҳамин тариқ, дар ҳолати мунтазам баланд гардидани сатҳи хавфи молиявӣ, корхонаи истеҳсолиро метавонад ба муфлисшавӣ оварда расонад. Бинобар ин, барои раҳои ёфтан аз ҳолати муфлисшавӣ, усулҳои зиёди кам кардани хавфҳо ба монанди: суғуртаи худтаъмини хавфҳо, ташкили диверсификатсияи маҳсулот, амалисозии банақшагирии алтернативӣ ва ғайра мавҷуд мебошанд, ки истифода намудани онҳо муфид мебошад.

7. Пешниҳод карда шуд, ки идоракунии хавфҳои корхонаҳои саноатӣ, ки ба фаъолияти истеҳсолии он дахл дорад ва чи тавре муайян шуд, дар давраи ивазшавии тартиби техникӣ-иқтисодӣ аҳамияти калон дорад, бояд раванди кори ҳалли қабулшудаи идоракунии умумии истеҳсолот ворид карда шавад. Дар ин маврид, соҳиби раванди кори идоракунии хавфҳои истеҳсолӣ менеҷменти хаттии корхонаҳои саноатиро ҳисобида, ба он функсияи назоратии ҷӯршавандаи системаи хавф-менеҷмент дода шавад, ки он бояд фаъолияти регламенткунонӣ, мониторинг, назорати хавфҳо ва амалисозии баъзе функсияҳои идоракунии хавфҳоро, ки бевосита ба фаъолияти амалиётӣ-истеҳсолӣ (масалан, аутсоринги хавф бо истифодаи механизми суғуртавӣ) вобастаанд, амалӣ гардонад.

8. Пешниҳод гардид, ки барои хавфи лоиҳавӣ методҳои зерини идоракуниро зина ба зина истифода бурдан мумкин аст:

1. Лоиҳакашӣ – методҳои комплексии аз ҷиҳати техникӣ-иқтисодӣ асосноки сармоягузорӣ, таҳлили пурраи технологии лоиҳа, таҳлили сохторӣ, тартиб додани харитаҳои хавф, харитаҳои бехатарии объект, шароитҳои техникӣ, лоиҳабандии хавфҳои самтнок, методҳои диаграммаҳои монеавӣ, таҳлили системанок, методҳои банақшагирии нишондиҳандаҳои лоиҳа;

2. Ҷорикунӣ – методҳои хориҷкунии вайроншавии меъёрҳои технологии сохтмон ва васлкунӣ (комплаенси технологӣ), методҳои идоракунӣ аз рӯи мақсадҳо, методҳои идоракунии нақшаи лоиҳа;

3. Мониторинг – назорат ва санҷишӣ аз рӯи иҷроиши лоиҳа, мониторинги техникӣ ва мониторинги самараи иқтисодӣ (асосноккунии техникӣ-иқтисодӣ). Методҳои мониторинги самаранокии ҳайати кормандони лоиҳа;

4. Саҳеҳгардонӣ – методҳои асосноккунӣ ва ворид кардани тағйирот ба ҳуҷҷатҳои лоиҳа, методҳои асосноккунии тағйироти реҷаи технологӣ (методҳои реинжиниринги равандҳо ва лоиҳаҳо), методҳои асосноккунии техникӣ-иқтисодии тағйироти лоиҳаҳои сармоягузорӣ (ба пайдоиши лоиҳаҳои нав /зерлоиҳаҳо ва ба кордарории сикли PDCA боис мегардад).

Феҳристи интишороти муаллиф вобаста ба мавзӯи диссертатсия

Интишорот дар маҷаллаҳои тақризшаванда:

[1-М]. Саидмуродов Ш.М., Зувайдуллоева Г.Х. Ҳолати кунунии ҷалби сармоягузориҳои корхонаҳои кишоварзӣ ва арзѐбии хавфу хатарҳои сармоягузорӣ //Паёми Донишгоҳи Миллии Тоҷикистон. Силсилаи лмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ: – ш.Душанбе 2019, № 6 – С. 62-66.

[2-М]. Саидмуродов Ш.М., Зувайдуллоева Г.Х. Асосҳои назариявии хавфу хатарҳо дар шароити имрӯза //Ахбори Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. Шӯъбаи илмҳои ҷамъиятшиносӣ: – ш.Душанбе 2019, № 2(256) – С. 71-75.

[3-М]. Зувайдуллоева Г.Х. Механизми идоракунии хавфу хатарҳои молиявӣ дар корхонаҳои санаотӣ/ Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи

Носири Хусрав. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ: - Бохтар 2019, №1/3 (65) – С.198-301.

[4-М]. Зувайдуллоева Г.Х. Асосҳои назариявии идоракунии хавфу хатари сармоягузорӣ дар корхонаҳои саноатӣ / Маҷаллаи назариявӣ ва илмӣ истеҳсолии “Кишоварз”: - Душанбе, 2020, №3(82) - С.195-203.

[5-М]. Зувайдуллоева Г.Х. Механизми идоракунии хавфу хатарҳои молиявӣ дар корхонаҳои санаотӣ/ Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ: - Бохтар 2019, №1/3 (65) – С.198-301.

[5-М]. Зувайдуллоева Г.Х. Таснифоти хавфу хатарҳои сармоягузорӣ ва мавқеи он дар идоракунии корхонаҳои саноатӣ / Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ: - Бохтар 2020, Қисми 2 №1/4 (80) – С.305-308.

[6-М]. Хушвахтзода Қ.Х., Зувайдуллоева Г.Х. Таснифоти хавфу хатарҳои сармоягузорӣ дар корхонаҳои саноатӣ/ Маҷаллаи назариявӣ ва илмӣ истеҳсолии “Кишоварз”: - Душанбе, 2021 №1(90) - С.119-123.

[7-М]. Хушвахтзода Қ.Х., Зувайдуллоева Г.Х.Принсип ва методҳои хавфу хатарҳои сармоягузорӣ дар корхонаҳои санаотӣ / Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ: - Бохтар 2021, №1/1 (83) – С.177-181.

Дар дигар нашрияҳо:

[8-М]. Зувайдуллоева Г.Х. Хусусиятҳои навовариҳо ва таснифоти он дар корхонаҳои хурди саноатӣ / Международный научный практический конференции «Вода для устойчивого развития» 2018-2018 годы// Институт энергетики Таджикистан Бохтар - 2017 ст.92-94

БОХТАРСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ НОСИРА ХУСРАВА

УДК: 338.24(575.3) **На правах рукописи**

ББК- 65.059 (2Тоҷик)
З- 88

ЗУВАЙДУЛЛОЕВА ГАНДЖИНА ХОЛМУРОДОВНА

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕХАНИЗМОВ УПРАВЛЕНИЯ ИНВЕСТИЦИОННЫМИ РИСКАМИ В ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

(на примере промышленных предприятий Хатлонской области Республики Таджикистан)

Специальность: Экономика и управление народным хозяйством (эконимака промышленность)

АВТОРЕФЕРАТ
диссертации на соискание ученой степени
кандидата экономических наук

Душанбе – 2021

Диссертация выполнена на кафедре менеджмента Бохтарского государственного университета имени Носира Хусрава.

Научный руководитель: **Хушвахтзода Кобилджон Хушвахт ,**
доктор экономических наук, ректор
Таджикского национального университета

Официальные оппоненты: **Комилов Сироджиддин Джалолиддинович,**
доктор экономических наук, профессор
кафедры экономической теории и мировой
экономики РТСУ

Сафоев Абдумаҷид Каримович,
кандидат экономических наук, доцент, декан
финансово-кредитного факультета
Института туризма, предпринимательства и
сервиса

Ведущая организация: **Таджикский государственный финансово-экономический университет.**

Защита диссертации состоится 13 ноября 2021 года в 09.00 часов на заседании Диссертационного совета 6D.КОА-004 при Таджикском национальном университете под адресу: 734025, г. Душанбе, ул. Буни-Хисорак, Студенческий городок, учебный корпус экономических факультетов.

С диссертацией и авторефератом можно ознакомиться в библиотеке Таджикского национального университета и на сайте https://www.tnu.tj.

Автореферат разослан «___» ______ 2021 года.

Ученый секретарь
Диссертационного совета
к.э.н., доцент **Саидмуродова М.А.**

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. Ускоренная индустриализация страны была объявлена как четвертая национальная цель для решения экономических и социальных проблем и создания рабочих мест. В этой связи Основатель мира и национального единства - Лидер нации, Президент Республики Таджикистан в своем Послании в 2018 году отметил, что к 2030 году доля промышленности в валовом внутреннем продукте должна достичь 22%. Для достижения этой цели необходимо внимательно следить за реализацией принятых отраслевых программ и инвестиционных проектов для обеспечения их эффективности и качества.[2] Решение этой проблемы можно увидеть в усилении инвестиционной активности промышленных предприятий, с учетом управления их рисков. Потому что уровень промышленного развития является отражением зрелости социально-экономической системы страны. С экономической точки зрения, страна без развитой промышленной отрасли или с низким уровнем промышленного развития является потребителем большего количества сырья промышленно развитых странах. С социальной точки зрения в этой стране преобладает бедность и низкий уровень развития человеческого капитала, она из-за дефицита бюджета отстает по многим секторам социальной сферы: образования, здравоохранения, культуры и др.

В связи с этим в целях стабилизации социально-экономического положения промышленных предприятий, их финансовой независимости, повышения эффективности деятельности и в конечном итоге увеличения прибыли или, в худшем случае, предотвращения убытков и банкротства предприятия уделяют больше внимания привлечению инвестиций. Это, безусловно, является одним из факторов стабилизации инвестиционного оборота, обеспечения его необходимыми ресурсами, укрепления финансового положения предприятий в условиях неопределенности и инвестиционного риска.

При этом важно определение системы показателей оценки рисков при привлечении инвестиций в промышленные предприятия, факторов, влияющих на него, разработка практических рекомендаций по снижению рисков, предложение способов снижения и управления инвестиционными рисками. Инвестиционная деятельность подвержена риску и неопределенности, что требует научного подхода к управленческим решениям, методов и инструментов.

Кроме того, еще одним важным вопросом является управление предприятиями при принятии инвестиционных решений из-за недостаточного внимания к вопросам управления инвестиционными рисками на промышленных предприятиях.

Опыт развития рыночных отношений показал, что инвестиции являются важнейшим источником экономического развития, финансовой основой прогресса для промышленных предприятий. Объективный подход к

[2] Послание Президента Республики Таджикистан Маджлиси Оли Республики Таджикистан. 26.12.2018 [Электронный ресурс] http://prezident.tj/node/25005

инвестированию требует необходимость использования научно обоснованных механизмов управления и учета текущих рисков, анализа эффективности принимаемых мер и принятия оптимальных решений при реализации инвестиционных проектов.

Несмотря на значительный отечественный и особенно зарубежный опыт в области управления рисками инвестиционных проектов, в настоящее время отсутствует система научного управления рисками проектов. Кроме того, растущая динамика экономических процессов требует необходимость разработки и реализации новых эффективных механизмов управления рисками на промышленных предприятиях. Поэтому теоретическая обоснованность методологических подходов, разработка научных и практических рекомендаций по управлению инвестиционными рисками промышленных предприятий являются важными исследованиями.

Уровень разработанности научной проблемы. Научные вопросы инвестиции, принятие инвестиционных решений, инвестиционные риски и угрозы рассмотрены и изучены многими зарубежными учеными-исследователями: Амелин Д.М., Брю С.Л., Ван Хорн Дж.К., Макконелл К.Р., Милль Дж.С., Маркс К., Розенберг Джерри М., Смит А., Энгельс Ф., и русскими учеными, как Абалкин Л.И., Афанасьев В.В., Белоусова Л.В., Булов В.Г., Борисова Д., Вяткин В.Н., Вяткин И.В., Гатаулин А.М., Дубров А.М., Дудова И. Л., Каплан А.В., Каплан В.Е., Кангро М. В., Кричевский Н.А., Лукашов А.В., Лагоша Б.А., Касаев Б.С., Михаилов Р., Мащенко М.В., Овечкина Е.В., Поляков Л.А., Рыхтикова Н.А., Соколов С. Силакова В.В., Хачатурян А.А., Хрусталев Е. Ю., Шкодинский С.В. и др.

В отечественной экономической литературе проблема инвестиций и определения их эффективности, вопросы инвестиционных рисков в контексте экономических рисков и угроз, в той или иной степени исследованы и изучены в работе таких ученых, как Абдуалимов Б., Абдуллоев А.Х., Бакоев Ш.С., Ганиев. Т.Б., Давлатзода К.К., Исаинов Х.Р., Комилов С.Дж., Каюмов Н.К., Кодирзода Д.Б., Мирсаидов А.Б., Низомова Т.Д., Назарова Н.С., Нуриллоев Х.Р., Одинаев Х.А., Ризоев С., Рахимов З.А., Султонов З.С., Сатторов Ё.А., Саидмуродов М., Сафаров М., Саидмуродов (Баротзода) Ш.М., Тагоев Дж. Х., Файзуллоев М.К., Джураев Ш.Х. и др. Большая часть исследований отечественных авторов посвящена вопросам эффективности инвестирования, в том числе в промышленном секторе, предупредительным мерам, механизмам привлечения иностранных инвестиций в отраслях экономики республики, общим вопросам современной методики оценки инвестиционных проектов и рисков. Однако риски инвестирования в промышленные предприятия все еще остаются малоизученными.

В экономической литературе можно наблюдать ряд методов анализа инвестиционного риска. Чтобы получить правильные результаты в процессе использования этих методов, необходимо иметь достаточную информацию и надежность. Однако предоставление информации для анализа и управления рисками на промышленных предприятиях изучено не полным образом.

Следовательно, характер информации, используемой для анализа рисков и угроз инвестирования в отрасль промышленности, имеет свои специфические особенности, а также требует оценки потенциальных индикаторов и их взаимозависимости. Кроме того, большой объем необходимых информационных ресурсов позволяет нам задуматься о возможном характере показателей. В процессе исследования и оценки уровня рисков промышленных предприятий возникает ряд проблем. Например, отсутствие реальной информации не позволяет правильно и точно определить вероятность потери доходности от инвестиций, что влияет на качество инвестиционных решений. Таким образом, проблема сбора и обработки информационных ресурсов, использования комплексного подхода для совершенствования аналитических методов и способов снижения инвестиционных рисков на промышленных предприятиях является актуальной и требует дополнительного исследования.

Теоретической и методологической основой исследования являются концепции, теории и гипотезы, разработанные классиками экономики, современными отечественными и зарубежными учеными в области инвестиции и инвестиционных рисков, а также законодательные акты, регулирующие инвестиционную деятельность и превентивные меры, применяемые на промышленных предприятиях Таджикистана.

Общая характеристика исследования

Целью исследования – является определить теоретические основы и предложить пути и методы управления инвестиционными рисками на промышленных предприятиях.

Задачи исследования. Для достижения поставленной в диссертации цели решаются следующие задачи:

- изучение и уточнение теоретических основ управления инвестиционными рисками на промышленных предприятиях;
- определение классификации инвестиционных рисков, принципов управления ими на промышленных предприятиях и изучение опыта зарубежных стран по управлению инвестиционными рисками на промышленных предприятиях;
- оценка текущей инвестиционной ситуации промышленных предприятий и их рисков;
- определение источников инвестиционных проектов на промышленных предприятиях Хатлонской области;
- прогнозирование инвестиционных рисков в промышленных предприятиях Хатлонской области;
- разработка методических и практических рекомендаций по обоснованию принципа построения системы комплаенс-менеджмента на промышленных предприятиях Хатлонской области.

Объектом исследования является управление инвестиционными рисками в промышленных предприятиях Хатлонской области.

Предметом исследования являются методологические аспекты управления инвестиционными рисками на промышленных предприятиях Хатлонской области с учетом их характеристики.

Методы исследования. Для решения задач исследования использовались научные методы, такие как индукция, статистический метод, методы факторного анализа и др.

Область исследования. Тема диссертации соответствует следующим пунктам Паспорта специальностей ВАК при Президенте Республики Таджикистан по специальности 08.00.05 - Экономика и управление народным хозяйством: Менеджмент: 1.1.16. Оценка рисков и страхование хозяйствующих субъектов; 1.1.18. Инструменты и методы управления промышленными предприятиями, отраслями и комплексами: Менеджмент; 10.9. Организация как объект управления. Теоретико-методологические основы управления организацией. Функциональная структура управления. Структура управления организацией. Долгосрочные, среднесрочные и краткосрочные аспекты управления организацией, текущее управление. Управление организацией ее жизненным циклом; 10.11. Процесс управления подсистемами организации и ее отдельными функциями. Постановка целей и планирование в организационном менеджменте. Бенчмаркинг-мониторинг. Механизмы и методы принятия и реализации проектных решений. Управление знаниями. Управление рисками. Управление производством. Современные производственные системы.

Этапы исследования. Диссертационная работа выполнена в период 2017-2021 гг.

Основной информационной и экспериментальной базой исследования. Диссертационная работа выполнена на кафедре менеджмента Бохтарского государственного университета имени Носира Хусрава.

Достоверность результатов исследования подтверждается проведением экспериментов, точностью данных, адекватностью исследовательских материалов, статистической обработкой результатов исследования и публикациями. Выводы и рекомендации основаны на научном анализе результатов теоретических и экспериментальных исследований.

Научная новизна исследования состоит из обоснования и развития управленческих ситуаций и разработки практических рекомендаций по выявлению и управлению инвестиционными рисками на промышленных предприятиях.

Значимыми результатами, составляющими новизну диссертации, являются:

- содержание риска определяется целенаправленными изменениями социально-экономической системы предприятий в рамках национальных интересов. Представлено определение « риск - это постоянный фактор,

стохастическим образом влияющий на внешнюю или внутреннюю среду промышленного предприятия, направленный на снижение их стоимости»;

- изучена классификация инвестиционных рисков и их положения в управлении промышленными предприятиями, выявлены основные принципы управления рисками промышленных предприятий. На основе изучения опыта зарубежных стран по управлению рисками на промышленных предприятиях обоснована практическая реализация опыта США при управлении инвестиционными рисками в промышленных предприятий Хатлонской области;
- на основе анализа показателей развития отрасли оценено текущее состояние инвестиций в промышленные предприятия и их риски, выявлены факторы риска промышленных предприятий, предложены меры по снижению рисков методами самострахования рисков, диверсификация продукции, внедрение альтернативного планирования;
- определены основные источники реализации инвестиционных проектов на промышленных предприятиях Хатлонской области за счет иностранных инвестиций, республиканского бюджета, собственных средств и банковских кредитов, а также обоснована классификация инвестиционных проектов в Хатлонской области;
- с использованием моделей временных рядов и моделей авторегрессии разработан и спрогнозирован прогноз производства, сбыта и уровня финансового риска ООО «Хуаксин Гаюр Цемент» Яванского района и ООО «Зироатшох» Фархорского района Хатлонской области до 2025 года;
- предложены механизм и принципы управления инвестициями промышленных предприятий в качестве построения системы производственного комплаенс-менеджмента на промышленных предприятиях Хатлонской области в форме краткосрочного и долгосрочного управления.

Теоретическая и практическая значимость диссертационного исследования заключается в том, что основные научные и практические положения и теоретические выводы о рисках и инвестиционных рисках являются значимыми и могут быть использованы для совершенствования механизма управления и снижения инвестиционных рисков на промышленных предприятиях.

Отдельные системы и методы выявления и снижения инвестиционных рисков, существующие в диссертации, могут быть использованы для разработки инвестиционных проектов при прохождении учебного процесса экономических факультетов высших учебных заведений страны на курсах «Управление инвестиционными проектами», «Менеджмент», «Инвестиции» и т.д.

Основные положения исследования, выносимые на защиту:

- изучены теоретические основы управления рисками инвестиций в промышленных предприятиях и представлено определение рисков на промышленных предприятиях;

- изучена классификация инвестиционных рисков и раскрыты принципы управления ими на промышленных предприятиях;

- оценена текущая инвестиционная ситуация на промышленных предприятиях и их риски;

- определены основные источники реализации инвестиционных проектов на промышленных предприятиях Хатлонской области;

- спрогнозированы инвестиционные риски в промышленных предприятиях Хатлонской области;

- разработка методических и практических рекомендаций по обоснованию принципа построения системы комплаенс-менеджмента на промышленных предприятиях Хатлонской области.

Личный вклад соискателя. Все этапы реализации плана научной работы: включая выбор и разработка темы, ее обоснование и актуальность, поставленная цель и план работы по реализации поставленных задач проводились при непосредственном участии автора.

Апробация результатов диссертации. Результаты исследования были представлены и обсуждены на научно-практических семинарах кафедр «Бухгалтерский учет», «Менеджмент», «Налоги и налогообложение» Государственного образовательного учреждения Бохтарского государственного университета имени Носири Хусрава. Результаты исследования были рассмотрены на республиканской научно-практической конференции Института энергетики Таджикистана (2017г.), Бохтарского государственного университета им. Носири Хусрава (2017 г.), на международной научно-практической конференции «Вода для устойчивого развития» 2018-2028 гг., Института энергетики Таджикистана (май 2018 г.). Ряд практических рекомендаций автора по методике анализа и снижения инвестиционных рисков были реализованы в деятельности многих промышленных предприятий Хатлонской области. Об этом свидетельствует прилагаемая к диссертации справка по внедрению научных результатов.

Публикация результатов диссертации. По результатам исследования опубликовано 7 научных статей в объеме 4,4 тома, в том числе 7 статей в изданиях, рекомендованных ВАК при Президенте Республики Таджикистан.

Структура и объем диссертации. Основное содержание диссертации состоит из 177 компьютерных страниц, введения, трех глав, заключения и содержит 29 таблиц, 11 рисунков, 5 диаграмм.

Содержание глав и параграфов исследования

Во «**Введении**» обоснована важность темы диссертационного исследования и ее современности, определены цель и задачи исследования, его предмет и объект, пункты научной новизны, апробация и практическая значимость полученных результатов.

Первая глава диссертации озаглавлена **«Теоретические основы управления инвестиционными рисками на промышленных предприятиях»**, где рассмотрены теоретические аспекты управления инвестиционными рисками на промышленных предприятиях, классификация, принципы и методы инвестиционных рисков промышленных предприятий, зарубежный опыт по управлению рисками на промышленных предприятиях.

Вторая глава диссертации озаглавлена **« Текущее состояние управления инвестиционными рисками в промышленные предприятия Хатлонской области Республики Таджикистан»**, в которой рассматривается текущее состояние сферы промышленности и промышленных предприятий Хатлонской области, проведен анализ рисков и эффективность инвестиций на промышленных предприятиях, определены источники реализации инвестиционных проектов и их риски на промышленных предприятиях Хатлонской области.

В третьей главе диссертации **«Совершенствование механизмов управления инвестиционными рисками в промышленные предприятия»**, разработаны механизмы управления рисками инвестиционных проектов в Хатлонской области, разработано и предложено обоснование механизмов управления инвестиционными рисками в промышленные предприятия.

Основные результаты диссертационного исследования обобщены в выводах и рекомендациях.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ РАБОТЫ

Управление рисками на промышленных предприятиях имеет свои особенности, поскольку эти предприятия являются основными драйверами экономики и несут не только экономическую, но и социальную ответственность. Однако в области теории риск-менеджмента промышленных предприятий существует ситуация, когда систематизация и углубленное изучение накопленных знаний отражаются без уточнения концептуальных основ теории управления рисками и описания ее содержания в соответствии с сущностью мероприятия по управлению рисками. Поэтому для разработки обоснованных направлений теории развития необходимо изучение положения и роли риска в инвестиционном процессе промышленных предприятий.

В диссертации отмечается, что для более полного описания понятия «риск» целесообразно раскрыть значение понятия «рисковая ситуация», так как оно напрямую связано с содержанием понятия «риск». Термин «рисковая ситуация» может быть определен как совокупность различных условий и ситуаций, которые создают конкретное положение для определенного вида деятельности. Сама ситуация может облегчить или помешать осуществлению действия.

Согласно диссертации, рисковая ситуация качественно отличается от ситуации неопределенности. Ситуация неопределенности характеризуется тем, что вероятность наступления исхода решения или события в значительной степени неопределенна.

На основе сравнительного анализа теорий в диссертации рисковая ситуация определена как форма неопределенности, в ходе которой наличие события является достоверным и может быть определено.

В диссертации исследуются различные теории зарубежных и отечественных ученых об инвестиционных рисках на промышленных предприятиях и природе инвестиционных рисков, а также анализируются основные элементы рисков (табл. 1).

Таблица 1 . - Эволюция теории инвестиционных рисков на промышленных предприятиях.

ТЕОРИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПИСЕМ О РИСКЕ		
Научная школа	Представители школы	Мнение
Классическая теория	Милл и Сениор	Риск определен как ожидаемый урон, возникающий результате принятия того или иного решения
Неоклассическая теория	Най, Маршалл и Пигу	Действует в условиях неопределенности и польза от него внезапная изменчивая величина, долен опираться на две категории: величина ожидаемой пользы и возможное количество их колебания.
ТЕОРИЯ РОССИЙСКИХ УЧЕНЫХ		
Каплан А.В., Каплан В.Е., Мащенко М.В., Овечкина Е.В.	2008	В современной ситуации в области теории риск-менеджмента промышленных предприятий складывается ситуация, требующая систематизации и глубокого изучения накопленных знаний, которые очень сложны без уточнения концептуальных основ теории риск-менеджмента и описания ее содержания в соответствии с сущностью мероприятия по управлению рисками.
Лукашов А.В.	2005	Управление рисками рассматривается как система увеличения стоимости акций компании. Система управления рисками не рассматривается как инструмент оптимизации бизнес-процессов.
Белоусова Л.В.	2013	Он отмечает, что среди сфер управления рисками, помимо административных методов (например, в сфере технического регулирования), государство предоставляет хозяйствующим субъектам независимость в выборе политики управления, включая управление рисками.
ТЕОРИЯ ОТЕЧЕСТВЕННЫХ УЧЕНЫХ		
Мирсаидов А.Б. Саидмуродов Ш.М.	2014	Инвестиционный риск - вероятность возникновения непредвиденных финансовых потерь в случае неопределенности условий инвестирования.
Ганиев Т.Б.	2014	Происхождение кризисных рисков в той или иной стране, том или ином регионе, группы или отдельных предприятий в зависимости от неблагоприятной финансово-денежной, социально-экономической ситуации, поведение и недоверие менеджеров различных уровней в этих ситуациях обуславливает появлении социально-экономического и политического страха в сознании людей.
Одинаев Х.А.	2013	Интегрированная система управления рисками, которая обеспечивает систематический процесс выявления, оценки и управления рисками во всех сферах деятельности, не только играет важную роль в процессе прямого управления энергетическими компаниями, но и является одним из инструментов, необходимых для развития и роста инвестиций и выполнения стратегических планов и задач.
КОНЦЕПЦИЯ ДИССЕРТАНТА		
Риск - это постоянный фактор, периодическим и стохастическим образом влияющий на внешнюю или внутреннюю среду промышленного предприятия, который направлен на снижение их стоимости.		

Источник: разработана автором

Диссертантом отмечается, что промышленные предприятия в своей деятельности сталкиваются с различными видами рисков, которые отличаются друг от друга положением и моментом возникновения, а также

набором влияющих на них внутренних и внешних факторов, и их можно классифицировать следующим образом:

- кредитные риски, связанные с возможностью невозврата кредитных средств дебиторами;
- рыночные риски, которые определяются возможностью изменения общих условий рынка: установленных процентных ставок и цен;
- инвестиционные риски - возможность невозврата капитала, потери вложенного капитала;
- ликвидационный риск - возможность уменьшения стоимости вкладов, а также их рыночная ликвидация;
- проектные риски - риск ошибок и сбоев в проектах предприятия;
- рабочие риски, связанные с возможностью нарушения трудовых обязательств, общего и налогового законодательства, экологического законодательства и риски, порочащие имя и репутацию предприятия;
- кредитные риски - это риски, возникающие из-за изменения рыночного отношения и отношения общества к предприятию, приводящие к потерям стоимости предприятия и его сбережений, результатов его деятельности, а также невозможности выполнения взятых на себя обязательств перед предприятиями и заказчиками, акционерами и обществом в целом, т.е. предприятие становиться незначимым.
- катастрофические риски, связанные с возникновением серьезных стихийных бедствий и техногенных катастроф (катастрофы, аварии, пожары, наводнения, наводнения, фонтаны и др.).

Диссертант определил, что в настоящее время большинство промышленных предприятий Хатлонской области связаны с кредитными и рыночными рисками, но в условиях и процессах определенные события, вызывающие производственные риски по причине и следствию, могут привести к нежелательным результатам.

В диссертации отмечается, что принципы системы управления рисками промышленного предприятия следует рассматривать в совокупности с основами теории управления рисками как отправную точку теории управления рисками промышленных предприятий. При этом в диссертации отмечено, что по принципам системы управления рисками промышленных предприятий следует разделить на государственные и частные. Под принципами системы управления рисками промышленных предприятий можно понимать основные моменты, в которых отражены существующие законы экономического риска, накопленный опыт, управленческие идеи и основные правила управления рисками промышленных предприятий. Согласно анализу и современным разработкам в области управления рисками, классификация принципов системы управления рисками представлена в табличной форме как уместная, краткая и исчерпывающая форма отражения содержания принципов.

Таблица 2 . Принципы системы управления рисками промышленных предприятий

Принцип	Суть принципа	На основании чего	Как получить
Интеграция	Планируется своевременно реагировать на новые типы и факторы риска и адаптировать к этому всю систему управления рисками.	Сложность системы управления рисками	Внедряя принципы управления в каждую инфраструктуру объекта управления
Непрерывность действия	Своевременное управление рисками согласуется с производительностью предприятия	Отсутствие постоянной оценки уровня риска и необходимость постоянного управления рисками	Внедрять алгоритмы, способные своевременно предотвращать и анализировать риски
Своевременный	Своевременно выполнять процедуры управления рисками	Последовательно учиться и принимать решение в определенный момент времени	Координация действий, предпринимаемых в определенное время
Адекватная информация	Информировать риск-менеджера, только если требуются действия	Отсутствие достаточного информационного потока	Создание относительно оптимального набора методов оценки и показателей эффективности
Постоянное улучшение организации системы	Регулярное самосовершенствование инфраструктуры	Продвижении работы подразделения предприятия.	Поиск и внедрение более эффективных методов
Повышение роли системы	Создание высокоэффективного устройства управления рисками, способного достичь целей системы управления рисками.	Разработать методы управления рисками на практике.	Повышение роли менеджмента в системе управления рисками
Моделирование	Разделить деятельность предприятия на отдельные процессы и смоделировать разные ситуации.	Уметь прогнозировать отдельные ситуации и удерживать последствия риска на заданном уровне.	Моделирование конкретных ситуаций подсистемы предприятия
Ограниченная рациональность Г. Саймона	Желаемый хозяйствующий субъект не способен принимать небольшие оптимальные решения.	Даже очень сложная система управления рисками не может полностью избежать риска, но она должна стремиться к нему.	Проведение расчетов с учетом непредсказуемости всех рисков
Опасные решения, принимаемые сотрудниками	Каждый сотрудник может играть роль риск-менеджера и должен быть заинтересован в принятии более безопасных решений.	Все сотрудники заинтересованы в снижении рисков.	Развитие корпоративной культуры

Источник: разработана автором

:

Согласно диссертанту, принцип информационного обеспечения играет важную роль в работе сотрудников предприятия. Его суть заключается в том, чтобы предоставить риск-менеджеру оптимальное количество информации, чтобы можно было избежать чрезмерных объемов информации и использования ресурсов для постоянного мониторинга предприятия.

Предлагаемая классификация принципов системы управления рисками отличается от существующих принципов тем, что, отражая суть, они раскрывают, на чем основан принцип и как реализовать эти принципы управления.

В диссертации отмечается, что развитию экономических отношений в Хатлонской области способствовало внедрение зарубежного опыта и, как следствие, сближение отечественных и зарубежных исследователей в управлении и изучении инвестиционных рисков на промышленных предприятиях (табл. 3).

Передовой опыт других развитых стран мира, включая США, показали, что в этой стране есть множество организаций, которые активны в исследованиях, обучении, рекламе и продаже средств защиты от рисков. К ним относятся: фондовые биржи, институты, университеты, банки, брокеры, страховые компании, рейтинговые и информационные бюро, консалтинговые и экспертные компании. Во время возникновения риска в ключевых секторах экономики часть ответственности берут на себя правительственные агентства и учреждении, такие как Федеральная резервная система (ФРС) и Федеральная корпорация депозитов (FDIC), Управление денежно-кредитного отслеживания (OSS). Но, к сожалению, в Хатлонской области Республики Таджикистан, которая сегодня является одним из крупнейших регионов по численности населения, на сегодняшний день нет центров анализа рисков инвестирования в промышленные предприятия. Хотя в настоящее время во всех городах и районах области действуют 6 университетов и институтов и 19 учреждений среднего профессионального образования, филиалы коммерческих банков и страховых компаний. Воспользовавшись этой возможностью, на наш взгляд возможен внедрение опыта США в Хатлонской области.

В диссертации отмечается, что в области управления инвестиционными рисками в Европе и США начали разрабатываться новые методы, стандарты и руководства, которые могут помочь улучшить основы управления инвестиционными рисками на промышленных предприятиях. Общий принцип всех этих стандартов и положений практически основан на том факте, что эффективное управление рисками зависит от усиления внутреннего контроля на промышленных предприятиях. Поскольку хорошо функционирующая и надежная система внутреннего контроля является основой системы управления рисками, она помогает отслеживать их и своевременно реагировать на ситуацию с минимальными потерями и, следовательно, является основой устойчивого развития предприятия.

Таблица 3 . Управление инвестиционными рисками на промышленных предприятиях зарубежных стран

Государства	Вопрос 1	Вопрос 2	Вопрос 3
Великобритания	Понимание взаимосвязи между стратегией деятельности и риском	Сокращение рисков	Понимание характера и направления событий, к которым относятся риски
Швейцария	Сокращение рисков	Понимание характера и направления событий, к которым относятся риски	Оценка рисков
Бельгия	Оценка рисков	Понимание характера и направления событий, к которым относятся риски	Понимание взаимосвязи между стратегией деятельности и риском
Ирландия	Сокращение рисков	Оценка рисков	Идентификация риска
Франция	Идентификация риска	Понимание характера и направления событий, к которым относятся риски	Оценка рисков
Нидерланды	Понимание характера и направления событий, к которым относятся риски	Понимание взаимосвязи между стратегией деятельности и риском	Мониторинг Xavfh и информация о них
Австрия	Понимание характера и направления событий, к которым относятся риски	Сокращение рисков	Понимание взаимосвязи между стратегией деятельности и риском
Дания	Понимание взаимосвязи между стратегией деятельности и риском	Сокращение рисков	Оценка рисков
Россия	Снижение рисков и понимание динамики развития рисковых событий	Оценивайте, отслеживайте и сообщайте о рисках	Идентификация риска
В мире	Понимание характера и направления событий, к которым относятся риски	Понимание взаимосвязи между стратегией деятельности и риском	Сокращение рисков

Источник: разработана автором

Таким образом, анализ опыта некоторых развитых стран и управления рисками промышленных предприятий показывает тенденцию перехода от нормативному регулированию к риск-ориентированному подходу, что находит отражение в комплексном моделировании формирования риска с учетом процессных и технологических особенностей конкретных объектов и предприятий. Система управления рисками, входящая в общую систему управления, может использоваться исходя из долгосрочной рентабельности и экономической устойчивости предприятий.

В диссертации отмечено, что в нынешней экономической ситуации Хатлонской области производство промышленной продукции, что является главным фактором решении социальных проблем в экономике области, играет ключевую роль. В связи с этим, в области продолжается строительство и ввод в эксплуатацию промышленных предприятий в рамках имеющихся возможностей. Реализация инвестиционных проектов охватывает всех секторов экономики области, влияет на устойчивое развитие экономики региона, еще больше оптимизирует инвестиционную активность в регионе.

Диссертант в своей диссертации разделил реализованные инвестиционные проекты Хатлонской области на три группы: малые, средние и крупные проекты.

Анализ показал, что реализация малых инвестиционных проектов в промышленных предприятиях Хатлонской области за 2016-2020 годы в целом составляет 26 проекта от 200 до 5 млн. сомони. Из них 19 проекта реализованы за счет иностранных и внутренних инвестиций, 3 проекта - за счет республиканского бюджета, 3 проекта - за счет собственных средств и 1 проекта - за счет банковских кредитов. Объем средств инвестиционных проектов составляет 6141,6 млн. сомони, из них 4476,6 или 72,9% - иностранные и внутренние инвестиции, 405,0 млн. сомони или 6,6 процента республиканского бюджета, 980,0 млн. сомони или 16 процентов собственных средств и 280,0 млн. сомони или 4,6 процента суммы банковского кредита. Как показал анализ, наибольшая доля в реализации инвестиционных проектов приходится на иностранный капитал. Иностранные инвестиции, в основном предназначены для оснащения завода по переработке кожи и обуви на территории Свободной экономической зоны «Дангара», строительство завода по производству кирпичей с использованием современных технологий, предприятия по обработка кожи и шерсти, строительство полиграфической предприятии, строительство прядильного, ткацкого и текстильного предприятия, создание швейной предприятии, строительство ковроткацкого цеха, строительство пекарни, строительство ковровых фабрик ручной работы, геологоразведочных работ драгоценных и декоративных камней, поиск и оценка месторождений свинца и цинка в городах и районах Хатлонской области.

Но фактически эти инвестиции направлены на улучшение общественной жизни жителей области. По мнению диссертанта, направленность инвестиционного проекта в целях улучшения уровня жизни

населения, с экономической точки зрения не является эффективным, и вызывает нехватку. Поэтому они должны подержаться за счет бюджета местных органов власти.

Реализация средних инвестиционных проектов на промышленных предприятиях Хатлонской области за 2016-2020 годы составил 17 единиц от 5,0 до 25 млн. сомони, что на 9 единиц меньше малых инвестиционных проектов.

Источниками инвестиций в эти типы проектов являлись три источника: иностранные инвестиции, собственные средства и текущие банковские кредиты.

По мнению диссертанта, вероятность возникновения данного риска очень высока, поскольку функцию контроля за распределением средств и проверки достижения ключевых параметров инвестиционной программы выполняет государство.

Проведенный анализ показал, что реализация крупных инвестиционных проектов на промышленных предприятиях Хатлонской области на 2016-2020 годы от 25,000 до 260,000 миллионов сомони осуществляется только иностранными инвесторами. Кроме того, из реализованных проектов - 2 проекта от 3 до 5 лет, 3 проекта на срок 3 года и 2 других проекта реализованы в течение двух лет в экономике Хатлонской области (табл. 4).

Таблица 4. Реализация крупных инвестиционных проектов с участием иностранных инвестиций в промышленных предприятиях Хатлонской области на 2016-2020 годы (от 25,000 до 260,000 млн сомони).

Проект	Срок и сумма	
	Срок	сумма
Создание прядильного, ткацкого и швейного предприятия в районе Джалолиддин Руми	5	259000
Строительство 2 завода по переработке алюминия в районе Дангара с мощностью 200 тысяч тонн в год	3	420000
Строительство цехов по переработке фруктов и овощей и их оснащение современной технологией и оборудованиями с мощностью 300 тонн в год в районах Абдурахмон Джоми, Джиликул, Хуросон, Дангара, Восе, Джалолиддин Руми, Шурообод и Муминобод	5	25600
Создание предприятия по производству цемента мощностью 1,0 млн тонн в год, а также создание 360 рабочих мест в месторождении «Туюн тог» - Шаартузского района	3	600000
Строительство и ввод в эксплуатацию завода по производству цемента мощностью 1,2 млн тонн в год и создание 400 новых рабочих мест в Дангаринском районе	3	700000
Строительство прядильной фабрики в Дангаринском районе с мощностью переработки 300 тысяч тонн хлопкового волокна (для 200 рабочих мест)	2	147000
Строительство швейной фабрики в городе Куляб для обеспечения населения швейной продукцией (300 рабочих мест)	2	105000

Источник: Программа социально-экономического развития Хатлонской области в период 2016-2020 годов. -С. 75-84.

Из сводного анализа инвестиционных проектов диссертант сделал вывод, что для обеспечения прибыли инвесторов в условиях риска в промышленных предприятиях Хатлонской области требуют наличие страхования инвестиций. Для промышленных предприятий в условиях неопределенности инвестиционные риски это вероятность потери прибыли. Признаки этих рисков должны быть учтены в процессе разработки и реализации инвестиционных проектов. В этом случае необходимо оценить риски.

Процесс оценки риска включает этапы определения решения проблемы, вероятные экономические последствия, особенно негативные последствия, которые возникают вследствие осуществлении принятого решения, а также интегральные аспекты риска, которые в свою очередь, состоят из двух взаимосвязанных аспектов: количественный и качественный аспекты. Как обычно, в случае определения уровня риска оценивается его количественная сторона, которая зачастую соответствует качественным параметрам. Тот тип решения, который принимается в случае наличия риска, прежде всего, должен оцениваться с позиции вероятности получения ожидаемых результатов и их возможном отклонении от поставленных перед ними целей.

В последнее время некоторые исследователи показывают особый интерес к аналитическим методам оценки риска, т.е., методов, которые считаются вероятным распределением. Эти методы, как правило, используются для оценки рисков инвестиционных проектов, финансовых отчетов.

Необходимо отметить, что для решения задачи прогнозирования уровня рисков, целесообразно использовать все статистические и экономические методы на основе данных временного ряда. Учитывая различные приведенные методы, автор предложил формулу для определения уровня вероятного риска:

$$УР_t = \frac{ОП_t - ОР_t}{ОП_t} \qquad (1)$$

Где, $УР_t$ – уровень риска в период t;
$ОП_t$ – объемы производства в период t;
$ОР_t$ – объемы реализации в период t.

Таблица 5 . Динамика уровня финансовых рисков на промышленных предприятиях Хатлонской области

№	Показатели	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
ООО “Хуаксин Гаюр Цемент” в Яванском районе (производство цемента)								
1	Уровень финансового риска	0.000	0.002	0.008	0.021	0.005	0.040	0.007
ООО “Зироатшох” в Фархорском районе (переработка хлопка)								
1	Уровень финансового риска	0.081	0.063	0.037	0.035	0.060	0.029	0.044

Источник: разработана на основе статистических данных Главного управления статистики Хатлонской области.

Анализов фактов и аргументов показал, что уровень риска в ООО «Хуаксин Гаюр Цемент» в Яванском районе, который занимается производством цемента, равен нулю в 2013 году, в 2019 году он составил

0,007 и эта цифра не представляет опасности для деятельности этого предприятия. То есть деятельность предприятия находится на хорошем состоянии. Но вот в ООО «Зироатшох» Фархорского района, который занимается переработкой хлопка, можно наблюдать тревожную ситуацию. В данном предприятии уровень финансового риска в 2013 г. равнялся 0,081, в 2019 г. аналогичный показатель был равен 0,044. Хотя уровень риска снизился на 0,037 по сравнению с 2013 годом, до сих пор ситуация остается тревожной.

Согласно диссертанту, при неуклонном повышении уровня финансового риска производственных предприятий это может привести их к банкротству. Поэтому во избежание банкротства существует множество способов снижения рисков, таких как: самострахование рисков, организация диверсификации продуктов, реализация альтернативного планирования и т.д., которых полезно использовать.

Диссертант разработал с использованием моделей прогнозирования объемов производства и продаж товаров для промышленных предприятий ООО «Хуаксин Гаюр Цемент» и ООО «Зироатшох»:

1. Расчетная модель прогноза объемов производства цемента (ППЦ_t).

$$\text{ППЦ}_t = 199328.0091 + 208993.3739 \cdot Ln(t)$$

$$R^2 = 0.7899,\ DW = 1.31,\ \bar{A} = 8.11\%$$

2. Расчетная модель прогноза объемов реализации цемента (ПРЦ_t).

$$\text{ПРЦ}_t = 200365.0344 + 202996.4109 \cdot Ln(t)$$

$$R^2 = 0.7788,\ DW = 1.25,\ \bar{A} = 6.86\%$$

3. Расчетная модель прогноза объемов производства из переработки хлопка (ППХ_t).

$$\text{ППХ}_t = 26752.2429 + 1980.2964 \cdot t$$

$$R^2 = 0.5088,\ DW = 2.25,\ \bar{A} = 5.52\%$$

4. Расчетная модель прогноза объемов реализации от переработки хлопка аз коркарди пахта (ПРХ_t).

$$\text{ПРХ}_t = 24718.1714 + 2076.5500 \cdot t$$

$$R^2 = 0.5104,\ DW = 2.14,\ \bar{A} = 8.43\%$$

Модели, разработанные диссертантом представляют собой модели линейных трендов и модели логарифмических трендов, и их надежность была проверена на статистических характеристиках детерминации, аппроксимации и Дарбина-Уотсона, использование которых является целесообразным.

Диссертантом с помощью разработанных прогнозных моделей в диссертации рассчитаны производство и реализация цемента в ООО «Хуаксин Гаюр Цемент» и объем производства и реализации переработки хлопка в ООО «Зироатшох» на 2020-2025 годы (табл. 6).

Таблица 6. - Перспективы производства и продаж на промышленных предприятиях, тыс. сомони

№	Показатели	2020	2021	2022	2023	2024	2025
ООО “Хуаксин Гаюр Цемент” в Яванском районе (производство цемента)							
1	Объемы производства	633917.5	658533.4	680553.0	700472.2	718657.0	735385.4

2	Объемы реализации	622484.2	646393.7	667781.5	687129.2	704792.2	721040.5
ООО "Зироатшох" в Фархорском районе (переработка хлопка)							
1	Объемы производства	42594.6	44574.9	46555.2	48535.5	50515.8	52496.1
2	Объемы реализации	41330.6	43407.1	45483.7	47560.2	49636.8	51713.3

Источник: рассчитано на основе статистических данных Главного управления по статистике Хатлонской области.

В диссертации дан прогноз уровня финансового риска на промышленных предприятиях Хатлонской области до 2025 года в ООО «Хуаксин Гаюр Цемент» до 0,020 и ООО «Зироатшах» до 0,015.

Таблица 7. - Перспективы уровня финансового риска на промышленных предприятиях Хатлонской области

№	**Показатели**	2020	2021	2022	2023	2024	2025
ООО "Хуаксин Гаюр Цемент" в Яванском районе (производство цемента)							
1	Уровень финансового риска	0.018	0.018	0.019	0.019	0.019	0.020
ООО "Зироатшох" в Фархорском районе (переработка хлопка)							
1	Уровень финансового риска	0.030	0.026	0.023	0.020	0.017	0.015

Источник: рассчитано на основе статистических данных Главного управления по статистике Хатлонской области.

По мнению автора, для решения вопроса организации системы риск-менеджера опасных промышленных объектов необходимо определить структурные, функциональные и эксплуатационные основы ее функционирования. В этом случае могут быть сформированы общие принципы и концепция управления рисками промышленных предприятий. Отсюда, в зависимости от существующих рисков в промышленных предприятиях Хатлонской области, предложены принципы структуры системы производственной комплаенс-менеджмента на совместной основе с уровневой структурой (рис. 1).

Из структуры функций комплаенс-менеджмента предприятия становится понятно, что они должны реализовываться в разных формах в краткосрочной и долгосрочной формах управления и, соответственно, на связанных с ним уровнях предприятия различным способом. Подобный комплаенс-менеджмент промышленного производственного персонала должен быть основан на использовании функций обучения и контроля, которые применяются методом контрольного уведомления (отчетности) и аудита.

Таким образом, из вышеизложенного можно сделать вывод, что комплаенс-менеджмент является элементом управления рисками предприятия и может использоваться как функция контроля в бизнес-процессах.

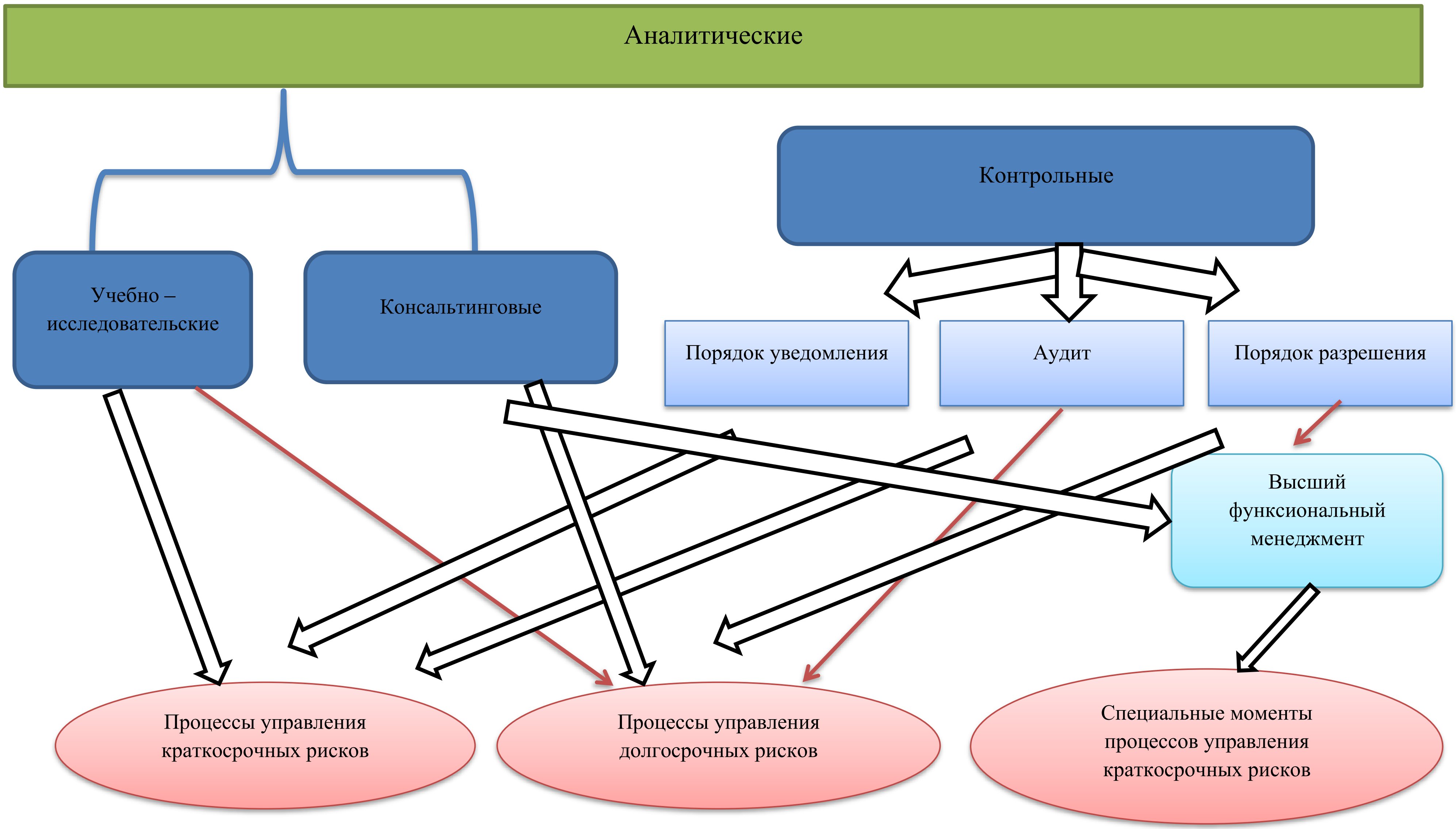

Рисунок 1. Принципы построения системы комплаенс-менеджмента на промышленных предприятиях Хатлонской области.
Источник: разработан автором

ВЫВОДЫ И ПРЕДЛОЖЕНИЯ

Основные научные результаты диссертации:

Исследование позволило автору сделать следующие выводы и рекомендации:

1. Представлен авторский взгляд на природу рисков на промышленных предприятиях, что риск - это постоянный фактор, стохастическим образом влияющий на внешнюю или внутреннюю среду промышленного предприятия, направленный на снижение их стоимости [1-А].

2. В этом исследовании мы полагаемся на синтетический анализ подходов, используемых в научной литературе, разделили рисков инвестирования промышленных предприятий в кредитные, рыночные, инвестиционные, внутренние, ликвидационные, операционные, проектные, рабочие, брендовые, регулярные, катастрофические и информационные риски. Было определено, что большинство промышленных предприятий Хатлонской области в своей деятельности связаны с кредитными и рыночными рисками, но в условиях и процессе определенных событий, которые вызывают производственные риски по причине и следствию, могут привести к нежелательным результатам. В частности, потеря возможности закупить необходимые ресурсы производства: материалы и энергию (что связано как с финансовыми, так и с рыночными причинами). Это особенно верно для непрерывного производства с непрерывным технологическим циклом и тяжелых условий добычи (текстильная, химическая, металлургическая, горнодобывающая, энергетическая) с тяжелыми последствиями техногенного характера и соответствующими потерями.

3. Было обнаружено, что в США существуют десятки организаций, которые занимаются исследованиями, обучением, продвижением и продажей опасностей. К ним относятся: фондовые биржи, институты, университеты, банки, брокеры, страховые компании, рейтинговые и информационные бюро, консалтинговые и экспертные компании. Мониторинг рисков в ключевых секторах экономики является частью ответственности государственных агентств и учреждений, таких как Федеральная резервная система (FSS), Федеральная депозитная корпорация (FDIC) и Управление валютного надзора (OSS). Но, к сожалению, в Хатлонской области Республики Таджикистан, которая сегодня является одним из крупнейших регионов по численности населения, на сегодняшний день нет центров анализа рисков и рисков инвестирования в промышленные предприятия. В настоящее время в области действуют 6 университетов, институтов и 19 учреждений среднего профессионального образования, филиалы коммерческих банков и страховых компаний, которые работают во всех городах и районах. Учитывая эти возможности, мы считаем возможным внедрение опыта США в Хатлонской области.

4. Было определено, что за последние семь лет, т.е. за период 2014-2019 гг., валовой региональный продукт Хатлонской области увеличился с 11,6 до 19,6 млрд. сомони, что составляет более 7,9 млрд. сомони. Однако соотношение валового регионального продукта к валовому внутреннему продукту Республики

Таджикистан в 2014 году (25,6%) по сравнению с 2019 годом (25,4%) снизилось на 0,2%. Количество официально зарегистрированных в службах занятости Хатлонской области безработных по сравнению с 2019 годом уменьшилось на 15,7 тыс. человек, а уровень безработицы по сравнению с 2014 годом снизился на 1,3 процента. Таким образом отсюда выясняется, что правительство Хатлонской области принимает эффективные меры по снижению безработицы в рамках стратегии индустриализации региона.

5. Установлено, что в среднем за последние 6 лет индекс промышленного производства является самым высоким в городах и районах Муминобод и Дангара, а в Хуросонском и Балджувонском районах - самый низкий. Кроме того, самый высокий индекс в 2019 году был в районе Дж. Балхи (индекс 149,3), районе Н. Хусрав (индекс 160,2), районе М.С.А. Хамадони (индекс 147,2), Темурмаликском районе (индекс 144,2). По сравнению с другими регионами в этих регионах проблема ценовых рисков и нестабильности, приводящая к оттоку инвестиций в промышленные предприятия, более выражена с точки зрения процентных ставок. Это означает, что в этих областях существует высокий ценовой риск.

6. Мы разделили инвестиционные проекты Хатлонской области на три группы: малые, средние и крупные проекты. В ходе анализа было установлено, что реализация малых инвестиционных проектов на промышленных предприятиях Хатлонской области на 2016-2020 годы будет стоить от 200 до 5 миллионов и в совокупности составляет 26 проектов. Из них 19 проекта реализованы за счет иностранных и внутренних инвестиций, 3 проекта - за счет республиканского бюджета, 3 проекта - за счет собственных средств и 1 проекта - за счет банковских кредитов. На наш взгляд, направление инвестиционных проектов, направленных на повышение уровня жизни населения, экономически неэффективно и создает дефицит. Следовательно, они должны поддерживаться за счет бюджета местных органов власти.

7. Для определения перспектив финансовых рисков промышленных предприятий ООО «Хуаксин Гаюр Цемент» и ООО «Зироатшох», прежде всего, необходимо спрогнозировать объемы производства и продаж для этих предприятий. На практике существует множество методов прогнозирования, наиболее распространенными из которых являются прогнозирование на основе моделей временных рядов и моделей авторегрессии. На основании предоставленных статистических данных был выбран тип модели прогнозирования с использованием моделей прогнозирования производства и реализации товаров для промышленных предприятий ООО «Хуаксин Гаюр Цемент» и ООО «Зироатшох». Разработанные диссертантом модели, представляют собой модели линейных и логарифмических трендов, и их надежность была проверена на статистических характеристиках детерминации, аппроксимации и Дарбина-Уотсона, использование которых является целесообразным.

8. Было определено, что инвестиционные риски важны для промышленных предприятий как объекты управления. Их менеджмент

должен быть неотъемлемой частью промышленных предприятий Хатлонской области при инвестировании.

По типам рисков промышленные предприятия можно классифицировать по методам управления, которые связаны с компилятором PDCA-цикла. Мы выделили следующие виды рисков для промышленных предприятий:

- проектные (риск ошибок и риск оценки рисков);
- оперативные (аварийные, систематические);
- риски для репутации и бизнеса предприятия.

9. Соответственно, для создания системы комплаенс-рисков в различных циклах и на разных уровнях управления предприятием необходимы 3 различных типа функции комплаенс-контроля. Для долгосрочных процессов управления главным способом осуществления комплаенс-менеджмента, является использование порядка разрешения с применением выборочного аудит / контроля в качестве вспомогательного метода. Наряду с этим, использование разрешительного контроля должно осуществляться в тесной связи с функцией консультирования комплаенса.

Рекомендации по практическому использованию результатов:

1. На основе сравнительного анализа теорий было определено, что ситуацию риска можно описать как некую неопределенность, в ходе которой наличие события достоверно и может быть идентифицировано. В этом случае можно оценить реальную возможность вероятность событий, которые происходят практически в результате совместной деятельности партнеров по производству, конкуренции, влияния внешней среды на экономическое развитие, внедрения достижений науки и техники и т.д.

2. Предложенная нами группировка принципов позволила интегрировать элементы управления в части интеграции, непрерывность функционирования, своевременность, достаточную информированность, постоянное совершенствование организации системы, повышение роли системы, моделирование, ограниченная рациональность Г. Саймона, для классификации опасных решений, принимаемых персоналом, и такой подход пока не использовался в отечественной научной литературе. Одним из основных принципов современного управления рисками является его преемственность и интеграция всех структурных элементов предприятия. Именно постоянный анализ ситуации, контроль принимаемых решений и оперативное вмешательство позволяют достичь поставленных целей.

3. Исследование показало, что управление инвестиционными рисками в промышленные предприятия требует обучения, совершенствования и применения современных методов управления рисками, опыта развитых стран и международных организаций. Исследователей и специалистов промышленных предприятий региона необходимо постоянно направлять в эти страны для прохождения стажировок с целью повышения квалификации и совершенствования деятельности предприятия, изучения и использования богатого опыта специалистов промышленных предприятий и международных организаций. Опыт США и России может быть использован для управления

инвестиционными рисками на промышленных предприятиях Хатлонской области.

4. Промышленность - важная и фундаментальная часть экономики Хатлонской области. За анализируемый период среднемесячная заработная плата рабочих промышленного сектора как ключевого фактора в процессе промышленного производства увеличилась с 1099,3 сомони до 1846,2 сомони, что на 746,9 сомони больше рассчитанной среднемесячной заработной платы в регионе за анализируемый период. Это указывает на то, что занятость населения в промышленности более эффективна, чем в других секторах, включая сельское хозяйство, транспорт, образование и здравоохранение, а доходы населения здесь лучше. Поэтому для обеспечения населения региона постоянной и прибыльной работой, а также повышения производительности труда необходимо достичь четвертой стратегической цели - индустриализации устойчивого развития страны, ведущего к развитию промышленной продукции и снижению социальные рисков в промышленных предприятиях, необходимо увеличить объемов инвестиций.

5. Было определено, что инвестирование в промышленность требует реализации системы мероприятий организационного, экономического, финансового и коммерческого характера, направленных на получение необходимых инвестиционных ресурсов, рациональный выбор наиболее эффективных объектов инвестирования. В целом можно показать такие уровни инвестиционных рисков на промышленных предприятиях, в том числе системные (рыночные) риски, предпринимательские риски (внутренние и окружающие), риски инвестиционных проектов.

6. В ходе исследования мы проанализировали расчет уровень риска на промышленных предприятиях, основываясь на статистических данных ООО «Хуаксин Гаюр Цемент» в Яванском районе и ООО «Зироатшох» в Фархорском за период 2013-2019 гг. Анализ показал, что уровень риска в ООО «Хуаксин Гаюр Цемент» в Яванском районе, который занимается производством цемента, равен нулю в 2013 году, в 2019 году он составил 0,007 и эта цифра не представляет опасности для деятельности этого предприятия. То есть деятельность предприятия находиться на хорошем состоянии. Но вот в ООО «Зироатшох» Фархорского района, который занимается переработкой хлопка, можно наблюдать тревожную ситуацию. В данном предприятии уровень финансового риска в 2013 г. равнялся 0,081, а 2019 г. аналогичный показатель был равен 0,044. Хотя уровень риска снизился на 0,037 по сравнению с 2013 годом, ситуация до сих пор остается тревожной.

Таким образом, при неуклонном повышении уровня финансового риска производственных предприятий это может привести их к банкротству. Поэтому во избежание банкротства существует множество способов снижения рисков, таких как: самострахование рисков, организация диверсификации продукции, реализация альтернативного планирования и т.д., которых полезно использовать.

7. Было предложено, чтобы управление рисками промышленных предприятий, которое связано с его производственной деятельностью и, как

выяснилось, имеет большое значение в период изменения технико-экономического уклада, должно включать процесс действия принятого решения общего управления производством. В этом случае владельцем процесса управления производственным риском считается линейный менеджмент промышленного предприятия, которому должна быть передана контрольная функция системы управления рисками, которая должна регулировать, отслеживать, контролировать риски и внедрять определенные функции управление рисками, непосредственно связанные с операционно - производственную деятельность (например, аутсорсинг рисков с использованием механизма страхования).

8. Было предложено использовать следующие пошаговые методы для управления рисками проекта:

1. Проектирование - комплексный метод технически и экономически обоснованного инвестирования, полный технологический анализ проекта, структурный анализ, составление карт рисков, карт безопасности объекта, технических условий, проектирования направленных рисков, методов барьерных диаграмм, систематического анализа, методов планирования показателей проекта;

2. Внедрение - методы исключения нарушений технологических норм строительства и монтажа (технологический комплаенс), методы целевого управления, методы управления планом проекта;

3. Мониторинг - контроль и инспекция реализации проекта, технический мониторинг и мониторинг экономической эффективности (технико-экономическое обоснование). Методы мониторинга эффективности персонала проекта;

4. Корректировка - методы обоснования и модификации проектной документации, методы обоснования изменений технологического режима (методы технологического и проектного реинжиниринга), методы технико-экономического обоснования изменений инвестиционных проектов (обуславливает появлению новых проектов / подпроектов и реализацию PDCA-цикла).

Список опубликованных работ автора по теме диссертации:

Статьи в рецензируемых журналах:

[1-А]. Саидмуродов Ш.М., Зувайдуллоева Г.Х. Ҳолати кунунии ҷалби сармоягузориҳои корхонаҳои кишоварзӣ ва арзёбии хавфу хатарҳои сармоягузорӣ //Паёми Донишгоҳи Миллии Тоҷикистон. Силсилаи лмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ: – ш.Душанбе 2019, № 6 – С. 62-66.

[2-А]. Саидмуродов Ш.М., Зувайдуллоева Г.Х. Асосҳои назариявии хавфу хатарҳо дар шароити имрӯза //Ахбори Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. Шӯъбаи илмҳои ҷамъиятшиносӣ: – ш.Душанбе 2019, № 2(256) – С. 71-75.

[3-А]. Зувайдуллоева Г.Х. Механизми идоракунии хавфу хатарҳои молиявӣ дар корхонаҳои санаотӣ/ Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири

Хусрав. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ: - Бохтар 2019, №1/3 (65) – С.198-301.
[4-А]. Зувайдуллоева Г.Х. Асосҳои назариявии идоракунии хавфу хатари сармоягузорӣ дар корхонаҳои саноатӣ / Маҷаллаи назариявӣ ва илмӣ истеҳсолии “Кишоварз”: - Душанбе, 2020, №3(82) - С.195-203.
[5-А]. Зувайдуллоева Г.Х. Механизми идоракунии хавфу хатарҳои молиявӣ дар корхонаҳои санаотӣ/ Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ: - Бохтар 2019, №1/3 (65) – С.198-301.
[5-А]. Зувайдуллоева Г.Х. Таснифоти хавфу хатарҳои сармоягузорӣ ва мавқеи он дар идоракунии корхонаҳои саноатӣ / Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ: - Бохтар 2020, Қисми 2 №1/4 (80) – С.305-308.
[6-А]. Хушвахтзода Қ.Х., Зувайдуллоева Г.Х. Таснифоти хавфу хатарҳои сармоягузорӣ дар корхонаҳои саноатӣ/ Маҷаллаи назариявӣ ва илмӣ истеҳсолии “Кишоварз”: - Душанбе, 2021 №1(90) - С.119-123.
[7-А]. Хушвахтзода Қ.Х., Зувайдуллоева Г.Х.Принсип ва методҳои хавфу хатарҳои сармоягузорӣ дар корхонаҳои санаотӣ / Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ: - Бохтар 2021, №1/1 (83) – С.177-181.

В других изданиях:

[8-А]. Зувайдуллоева Г.Х. Хусусиятҳои навовариҳо ва таснифоти он дар корхонаҳои хурди саноатӣ / Международный научный практический конференции «Вода для устойчивого развития» 2018-2018 годы// Институт энергетики Таджикистан Бохтар - 2017 ст.92-94

АННОТАТСИЯ

ба автореферати диссертатсияи Зувайдуллоева Ганҷина Холмуродовна дар мавзӯи “Такмили механизмҳои идоракунии хавфу хатарҳои сармоягузорӣ дар корхонаҳои саноатӣ (дар мисоли корхонаҳои саноатии вилояти Хатлони Ҷумҳурии Тоҷикистон)”

Мубрамии кори диссертатсионӣ дар он ифода меёбад, ки равиши объективӣ ба сармоягузорӣ зарурати истифодаи механизмҳои аз ҷиҳати илмӣ асосноки идоракунии ба назар гирифтани хавфҳои ҷорӣ, таҳлили самаранокии чораҳои андешидашуда ва қабули қарорҳои оптималӣ ҳангоми татбиқи лоиҳаҳои сармоягузориро талаб мекунад. Ҳадафи таҳқиқот аз муайян намудани асосҳои назариявӣ ва пешниҳоди роҳу усулҳои идоракунии хавфу хатарҳои сармоягузорӣ дар корхонаҳои саноатӣ мебошад.

Муҳимтарин дастоварди илмие, ки муаллиф ба он даст ёфтааст, дар он зоҳир мегардад, ки муҳтавои хавфу хатар ба тағйироти мақсадноки низоми иҷтимоӣ-иқтисодии корхонаҳо дар доираи манфиатҳои миллӣ равонашуда муайян карда шудаанд. Таърифи «хавфу хатар ин омили доимӣ, ба таври стохастикӣ таъсиркунандаи муҳити беруна ва ё дохилии корхонаи саноатӣ, ки ба пастравии арзиши онҳо равона гардидааст” пешниҳод карда шудааст. Диссертант таснифоти хавфу хатарҳои сармоягузорӣ ва мавқеи онро дар идоракунии корхонаҳои саноатӣ таҳқиқ карда, принсипҳои асосии идоракунии хавфҳои корхонаҳои саноатиро ошкор кардааст. Дар асоси омӯзиши таҷрибаи мамлакатҳои хориҷӣ оид ба идоракунии хавфу хатар дар корхонаҳои саноатӣ ва дар амал татбиқ намудани таҷрибаи ИМА ҳангоми идоракунии хавфу хатарҳои сармоягузорӣ дар корхонаҳои саноатии вилояти Хатлон асоснок намудааст. Муаллиф вазъи муосири сармоягузории корхонаҳои саноатӣ ва хавфу хатарҳои онро дар асоси таҳлили нишондиҳандаҳои рушди соҳа арзёбӣ карда, омилҳои хавфи корхонаҳои саноатиро ошкор намуда, чораҳоро барои кам кардани хавфҳо бо усулҳои худсуғуртакунии хавфҳо, ташкили диверсификатсияи маҳсулот, амалисозии банақшагирии алтернативӣ пешниҳод намудааст. Унвонҷӯ сарчашмаҳои асосии татбиқи лоиҳаҳои сармоягузориро дар корхонаҳои саноатии вилояти Хатлон аз ҳисоби сармоягузории хориҷӣ, буҷети ҷумҳуриявӣ, маблағҳои худӣ ва қарзҳои бонкӣ муайян карда, гурӯҳбандии лоиҳаҳои сармоягузориро дар вилояти Хатлон асоснок кардааст. Диссертант бо истифода аз моделҳои қатори вақтӣ ва моделҳои авторегрессионӣ дурнамои ҳаҷми истеҳсол, фурӯш ва сатҳи хавфи молиявӣ ҶДММ “Хуаксин Ғаюр Семент” ноҳияи Ёвон ва ҶДММ “Зироатшоҳ”-и ноҳияи Фархори вилояти Хатлонро то соли 2025 ояндабинӣ кардааст. Дар диссертатсия механизм ва принсипҳои идоракунии сармоягузории корхонаҳои саноатӣ ба сифати сохтани низоми комплаенс-менеҷменти истеҳсолӣ дар корхонаҳои саноатии вилояти Хатлон дар шаклҳои кутоҳмуддат ва дарозмуддати идоракунӣ пешниҳод карда шуд.

Калидвожаҳо: сармоягузорӣ, механизм, хатар, таснифоти хавфу хатарҳо, корхона, саноат, хавфҳои молиявӣ, лоиҳаҳои сармоягузорӣ, принсипҳои идоракунӣ.

АННОТАЦИЯ

на автореферат диссертации Зувайдуллоевой Ганджина Холмуродовна на тему: «Совершенствование механизмов управления инвестиционными рисками в промышленных предприятиях (на примере промышленных предприятий Хатлонской области Республики Таджикистан)»

Актуальность темы диссертационной работы заключается в том, что объективный подход к инвестированию требует использования научно обоснованных механизмов управления текущими рисками, анализа эффективности принимаемых мер и принятия оптимальных решений при реализации инвестиционных проектов. Цель исследования - выявить теоретические основы и предложить пути и методы управления инвестиционными рисками на промышленных предприятиях.

Важнейшим научным достижением автора является то, содержание риска определяется целенаправленными изменениями социально-экономической системы предприятий в рамках национальных интересов. Представлено определение «риск - это постоянный фактор, стохастическим образом влияющий на внешнюю или внутреннюю среду промышленного предприятия, направленный на снижение их стоимости». Диссертантом изучена классификация инвестиционных рисков и их положения в управлении промышленными предприятиями, выявлены основные принципы управления рисками промышленных предприятий. На основе изучения опыта зарубежных стран по управлению рисками на промышленных предприятиях обоснована практическая реализация опыта США при управлении инвестиционными рисками в промышленных предприятий Хатлонской области. Автором на основе анализа показателей развития отрасли оценено текущее состояние инвестиций в промышленные предприятия и их риски, выявлены факторы риска промышленных предприятий, предложены меры по снижению рисков методами самострахования рисков, диверсификация продукции, внедрение альтернативного планирования. Соискателем определены основные источники реализации инвестиционных проектов на промышленных предприятиях Хатлонской области за счет иностранных инвестиций, республиканского бюджета, собственных средств и банковских кредитов, а также обоснована классификация инвестиционных проектов в Хатлонской области. Диссертантом с использованием моделей временных рядов и моделей авторегрессии разработан и спрогнозирован прогноз производства, сбыта и уровня финансового риска ООО «Хуаксин Гаюр Цемент» Яванского района и ООО «Зироатшох» Фархорского района Хатлонской области до 2025 года. В диссертации предложены механизм и принципы управления инвестициями промышленных предприятий в качестве построения системы производственного комплаенс-менеджмента на промышленных предприятиях Хатлонской области в форме краткосрочного и долгосрочного управления.

Ключевые слова: инвестиции, механизм, риск, классификация рисков, предприятие, промышленность, финансовые риски, инвестиционные проекты, принципы управления.

ANNOTATION

on the author's abstract of the thesis by Zuvaidulloeva Gandzhina Kholmurodovna on the topic: "Improving investment risk management mechanisms in industrial enterprises (on the example of industrial enterprises of the Khatlon region of the Republic of Tajikistan)"

The relevance of the topic of the dissertation is that an objective approach to investment requires the use of scientifically based mechanisms for managing current risks, analyzing the effectiveness of measures taken and making optimal decisions when implementing investment projects. The purpose of the study is to identify the theoretical foundations and propose ways and methods for managing investment risks at industrial enterprises.

The most important scientific achievement of the author is that the content of risk is determined by purposeful changes in the socio-economic system of enterprises within the framework of national interests. The definition "risk is a constant factor, stochastically influencing the external or internal environment of an industrial enterprise, aimed at reducing their value" is presented. The dissertation student studied the classification of investment risks and their position in the management of industrial enterprises, identified the basic principles of risk management of industrial enterprises. Based on the study of the experience of foreign countries in risk management at industrial enterprises, the practical implementation of the US experience in managing investment risks in industrial enterprises of the Khatlon region is substantiated. Based on the analysis of industry development indicators, the author assesses the current state of investments in industrial enterprises and their risks, identifies risk factors for industrial enterprises, proposes measures to reduce risks using risk self-insurance methods, product diversification, and the introduction of alternative planning. The applicant identified the main sources for the implementation of investment projects at industrial enterprises of the Khatlon region at the expense of foreign investments, the republican budget, own funds and bank loans, and also substantiated the classification of investment projects in the Khatlon region. The candidate for a degree using time series models and autoregressive models developed and predicted a forecast of production, sales and the level of financial risk of LLC "Huaksin Gayur Cement" of the Yavan region and LLC "Ziroatshokh" of the Farkhor region of the Khatlon region until 2025. The dissertation proposes a mechanism and principles for managing investments of industrial enterprises as a construction of a production compliance management system at industrial enterprises of the Khatlon region in the form of short-term and long-term management.

Key words: investments, mechanism, risk, risk classification, enterprise, industry, financial risks, investment projects, management principles.

Ба чопаш 00.00.2021 имзо шуд.
Андозаи 60x84 1/16. Коғази офсетӣ.
Адади нашр 100 нусха. 1,5 ҷузъи чопӣ.
Дар матбааи ДМТ чоп шудааст.
734025, ш. Душанбе, кӯчаи Лоҳутӣ 17

Подписано в печать 00.00.2021. Формат 60x84 1/16.
Бумага офсетная. Тираж 100 экз. Усл.п.л. 1,5.
Отпечатано в типографии ТНУ
734025, г. Душанбе, ул. Лохути 17